

SPRÁVY SAV

Slovenská akadémia vied

1. 2016

52. ročník

Laureát Krištáľového krídla

Igor Lacík

Ústav polymérov SAV

V TOMTO ČÍSLE

Otvorená akadémia – programy pre spoločnosť	3
Akadémia sa pozrie do nového zrkadla	4
Akreditácia: úloha pre zahraničných expertov	8
Externé hodnotenie je pre vedu dôležité	9
Projekty, čo astronómom viac otvorili okná	10
Čaro „flow“ sa netýka len džezu	12
Ako sa rodí kurikulum pre materské školy	14
Vedec potrebuje otvorenú myseľ	16
Osobitý scenár pre murárika červenokrídneho	20
Dotyky Krištáľového krídla	22
Silná kategória	23
Nominácia uspokojila	24
Minister v Slovenskej akadémii vied	25
Vymenovali riaditeľov	25
Štart BMC	25
Stretli sa informatici	25
Odovzdali budovu	26
B. Lichardus v Dvorane slávy	26
V Košiciach lákala alergická rumenica turnianska	26
Ocenili vedcov	26
Nové knihy VEDY	27

„ČO SA SNAŽÍME UROBIŤ, JE ZMYSLUPLNEJŠIA, LOGICKEJŠIA FORMULÁCIA PROGRAMOV, KTORÉ CHCEME RIEŠIŤ. Z NEJ BY MALO JASNE VYPLYŤ, ŽE SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED JE PRE SLOVENSKO POTREBNÁ A UŽITOČNÁ,“ HOVORÍ V ROZHOVORE PREDSEDA SAV PAVOL ŠAJGALÍK

4 – 7

VEDCOM Z ASTRONOMICKÉHO ÚSTAVU SAV SA PODARILO V MINULÝCH ROKOCH VYTVORIŤ TAKÉ ZAUJÍMAVÉ A PERSPEKTÍVNE PROJEKTY, ŽE NA NE ZÍSKALI PRE SVOJ ÚSTAV Z EURÓPSKEHO FONDU REGIONÁLNEHO ROZVOJA 6,6 MILIÓNA EUR. AKO TO MENÍ PRÁCU ÚSTAVU?

10 – 11

ROZVOJU PREDŠKOLSKEJ PEDAGOGIKY SA VENUJE ŽALOSTNE MÁLO ĽUDÍ. JE TO PRETO, ŽE V KRAJINE SA SYSTÉM POVAŽOVAL – EŠTE Z ČIAS SOCIALIZMU – ZA DOBUDOVANÝ, UPOZORŇUJE BRANISLAV PUPALA Z CENTRA PEDAGOGICKÉHO VÝSKUMU ÚSTAVU VÝSKUMU SOCIÁLNEJ KOMUNIKÁCIE SAV, GARANT ŠTÁTNEHO VZDELÁVACIEHO PROGRAMU PRE PREDPRIMÁRNE VZDELÁVANIE.

14 – 15

„NIEKEDY MÁM POCIT, AKO KEBY SME VYCHOVÁVALI ĽUDÍ PRE ZAHRANIČIE. JEDNOU Z MOJICH ÚLOH JE UDRŽAŤ SCHOPNÝCH KOLEGOV NA NAŠOM PRACOVISKU. ALE S TÝM, ŽE BUDÚ PRACOVAŤ NEJAKÝ ČAS AJ NA KVALITNÝCH ZAHRANIČNÝCH PRACOVISKÁCH, KDE SA MÔŽU VEĽA NAUČIŤ,“ ZDÔRAŽŇUJE RIADITEĽ ÚSTAVU ZOOLOGIE SAV DUŠAN ŽITŇAN.

16 – 17

OTVORENÁ AKADEMIA - PROGRAMY PRE SPOLOČNOSŤ

Po dokumente SAV 2020: Dlhodobý zámer rozvoja Slovenskej akadémie vied sa v týchto týždňoch rodí program nazvaný *Otvorená akadémia: Výskumné programy SAV pre spoločenské využitie*. Kým ten prvý hovorí o cieľoch Akadémie, druhý vzniká ako nový súbor vedeckých programov, ktorými táto inštitúcia chce a môže obohatiť spoločnosť. „Jedným z cieľov Akadémie je prispievať k rozvoju spoločnosti vedeckým výskumom zameraným na riešenie tém a problémov, ktoré sú významné nielen pre vedu samu, ale aj pre verejnosť,“ píše sa v materiáli, ktorý *Otvorenú akadémiu* stručne predstavuje.

O krok ďalej

Keď podpredseda SAV pre tretie oddelenie prof. PhDr. Emil Višňovský, CSc., pred zhruba trištvrte rokom informoval *Správy SAV* o tom, ako vznikal dokument SAV 2020, aktivitu, ktorá sa vtedy ešte nevolala *Otvorená akadémia*, už avizoval.

„Je to prirodzený ďalší krok,“ hovorí teraz. „Logická konkretizácia dlhodobých, strednodobých i krátkodobých cieľov, ktoré sme v dokumente SAV 2020 formulovali.“ Dodáva, že Otvorená akadémia je súbor deviatich programov, ktoré sa kreovali vo všetkých troch oddeleniach vied SAV. „Musím povedať, že sme sa nechali inšpirovať Akadémiou vied Českej republiky, ktorá má podobný program, nazvaný *Strategia AV 21* a v ňom pätnásť multidisciplinárnych programov [*Správy SAV* 3/2015, *Nová stratégia Akadémie vied Českej republiky a Špičkový výskum ve veřejném zájmu* – poznámka redakcie].“ Česká akadémia už programy naštartovala a podarilo sa jej získať na ne extra financovanie zo štátneho rozpočtu. „Taký je aj náš zámer. Koniec koncov podstatnou ideou je to, čo je v podtitulku *Otvorenej akadémie*. Sú to výskumné programy SAV pre spoločenské využitie, aplikáciu,“ vysvetľuje E. Višňovský. „Teda programy, ktoré sú relevantné a atraktívne pre spoločnosť, jej rôzne súčasti. Od rozhodovacej sféry cez rôzne typy inštitúcií až po podnikateľov.“

Témy z diskusie

Program sa pripravuje už približne trištvrte roka a ešte sa bude istý čas doladovať. Ako E. Višňovský spomínal, na začiatku bola inšpirácia z Česka. Podpredsedovia SAV pre jednotlivé oddelenia (Ing. Karol Fröhlich, DrSc., prof. RNDr. Karol Marhold, CSc., a E. Višňovský) oslovili na samom začiatku všetky ústavy a vyžiadali si od nich inšpiráciu v podobe výskumných zameraní, ktorým sa tieto inštitúcie venujú. Ale aj takých, ktoré by

ústavy riešiť chceli. Diskutovalo sa o tom na poradách riaditeľov a potom v užšom kruhu týchto troch podpredsedov. Výsledkom je deväť vybraných výskumných programov a návrh výskumných tém (vychádzajúcich z toho, čo už ústavy riešia), ktoré sa vrátili späť do ústavov na pripomienkovanie. V konečnej podobe bude na svete rozpis nielen programov a výskumných tém (viac na inom mieste), ale pri každom z nich budú hlavné ciele, koordinátor, štruktúra, zúčastnené pracoviská SAV a kooperujúce pracoviská mimo SAV. „Pričom názvy výskumných programov ostávajú, výskumné témy ešte bolo možné upravovať, konkretizovať, ale aj meniť,“ vysvetľuje E. Višňovský. (V čase uzávierky tohto čísla *Správ SAV* ešte proces nebol uzavretý.)

Programy na mieru

V tomto kole prípravy programov ide o to, aby sa ústavy identifikovali ako zúčastnené pracoviská pri tých výskumných úlohách, ku ktorým majú čím prispieť. Koordinátormi výskumných programov by mali byť renomované vedecké osobnosti v danej vednej oblasti. „Ak sa nám podarí angažovať významných vedcov, program získa na sile,“ zdôrazňuje E. Višňovský. Práve koordinátori by mali v ďalšom období formu-

lovať hlavné ciele a stručný abstrakt „svojho“ výskumného programu. Niekde v tomto momente sa režiséri Otvorenej akadémie budú venovať aj zaujímavému hľadisku: ako v programoch a témach funguje prepojenie medzi oddeleniami. Ako napríklad spoločenské vedy môžu prispieť k medicínskym programom... a naopak.

V ďalšom kroku oslovia s ponukou na spoluprácu príbuzné pracoviská mimo Slovenskej akadémie vied, napríklad z univerzít. Potom by mali byť programy Otvorenej akadémie skompletizované a bude čas a dôvod hovoriť o nich s možnými odberateľmi. „Čím nemyslím len odberateľov vedeckých informácií,“ zdôrazňuje podpredseda SAV, „ale aj súvisiacich s financovaním.“ A dodáva, že SAV bude pripravená modifikovať programy s ohľadom na potreby konkrétneho odberateľa. „Mohli by sme to označiť aj za ponukový výskum s tým, že na ponuku sa bude odpovedať objednávkou,“ hovorí. Pričom už pri koncipovaní programov brali do úvahy poznatky, čo by spoločnosť od SAV potrebovala, o čo je a bude záujem.

(Viac v rozhovore s predsedom SAV prof. RNDr. Pavlom Šajgalíkom, DrSc., na inom mieste *Správ SAV*, *Akadémia sa pozrie do nového zrkadla*)

(pod)

VÝSKUMNÉ PROGRAMY A NÁVRH VÝSKUMNÝCH TÉM

- 1. Nové materiály pre všetkých**
Návrh výskumných tém: Od atómov po zložité štruktúry; Komplexný svet materiálov; Nové materiály pre prax.
- 2. Medzi Zemou a vesmírom**
Návrh výskumných tém: Zem – živá planéta; Suroviny, od ktorých závisíme; Naš vesmírny domov.
- 3. Informácie a komunikácia**
Návrh výskumných tém: Tajomný alebo odkrytý svet čísel? Riadi sa príroda informáciami? Sú informácie užitočné?
- 4. Zdravá krajina 21. storočia**
Návrh výskumných tém: Globálna zmena krajiny; Ekosystémy a environmentálne služby; Biodiverzita a jej rizikové zmeny.
- 5. Zdravé potraviny pre všetkých**
Návrh výskumných tém: Mikroorganizmy v biotechnológiách; Životné podmienky zvierat a zdravé potraviny; Stres vo svete rastlín ako faktor zdravia.
- 6. Veda pre kvalitný život**
Návrh výskumných tém: Biologické základy zdravia a choroby; Diagnostika, prevencia a liečba spoločensky závažných ochorení.
- 7. V akej spoločnosti žijeme? Problém spoločenského poriadku**
Návrh výskumných tém: Globálne faktory spoločenského vývoja; Štruktúra spoločenského poriadku; Spoločenské dôsledky technologického pokroku.
- 8. Ako myslíme, cítime a konáme? Problém človeka v 21. storočí**
Návrh výskumných tém: Humanizmus, posthumanizmus, transhumanizmus; Hodnoty a normy v koordinácii ľudského konania; Kreativita, racionalita, emocionalita.
- 9. Akí sme a prečo? Problém kultúrnej zmeny**
Návrh výskumných tém: Komunikačné procesy v spoločnosti a kritická rola médií; Kultúrne stereotypy a ich dynamika; Kultúrne možnosti edukácie.

AKADÉMIA SA POZRIE DO NOVÉHO ZRKADLA

Keď v decembri predkladal členom Snemu Slovenskej akadémie vied plnenie programového vyhlásenia SAV, vyzval ich, aby sa okrem iného venovali aj tomu, či má, alebo nemá ostať vo funkcii. Predseda SAV prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., tým plnil, k čomu sa dobrovoľne zaviazal po svojom zvolení v januári minulého roku. Prekvapilo ho, že snem bol prekvapený. Jeho členovia sa tým vlastne odmietli zaoberať, a tým ho potvrdili vo funkcii. Aký bol rok 2015 pre Akadémiu a pre neho osobne?

Boli počas uplynulého roka situácie, v ktorých ste oľutovali, že ste zobrali tento post?

Až tak ďaleko to nikdy nezašlo. Fakt je, že keď som do toho išiel, netušil som rozsah a hĺbku problémov, ktoré ma v tejto funkcii čakajú. Myslel som si, že to bude trochu jednoduchšie. Na druhej strane ten rok priniesol množstvo vecí, ktoré ma veľmi potešili. Takže žiadne sklamanie. Stále platí, že ide o výzvy, ktoré treba prijímať. Prípadné neúspechy beriem ako motiváciu.

Zaskočilo vás niečo?

To nepochybne. Napríklad neprijatie zákona o verejnej výskumnej inštitúcii. Lebo keď som pred rokom do toho išiel a bilancoval si, čo ma čaká, to som považoval za jeden z najmenších problémov. Ten zákon bol „rozbehnutý“ v podstate po pripomienkovom konaní. Nečakal som žiadne komplikácie. Prijemne ma prekvapili výsledky rokovania o rozpočte. Tam som predpokladal peripetie a spočiatku to tak aj vyzeralo. Veľa ľudí mi hovorilo, že stabilizačnú dohodu v podobe, ako sme ju podpísali s ministrami financií a školstva, sa nám uzavrieť nepodarí.

Na jar schválil Snem SAV dokument SAV 2020: Dlhodobý zámer rozvoja Slovenskej akadémie vied, kde sú strategické ciele Akadémie a spôsob, ako sa majú dosahovať. Ako vznikol?

Z prirodzenej potreby, ale aj na popud zvonku. Pri rokovaní o rozpočte s predstaviteľmi vlády prišlo aj zadanie: „...skúsme si zdefinovať, na čo SAV je, prečo by ju spoločnosť mala platiť.“ Jeden z dôvodov je historický. Ale ten nestačí. Je pochopiteľné, že tento fakt decíznu sféru nemôže uspokojiť. Táto požiadavka priniesla potrebu zdefinovať postavenie Slovenskej akadémie vied. My ho poznáme, ale sformulovali sme to do viet a dokumentu. Nové Predsedníctvo SAV

v ňom hovorí, kam chceme ísť. Čo s Akadémiou urobiť, čo je naším cieľom. Takže sme zdefinovali krátkodobé, strednodobé a dlhodobé ciele.

Ako na dokument reagoval Snem SAV?

Nesmierne konštruktívne. Zrejme každý mal pocit, že niečo také potrebujeme.

Ale každý vedec má svoj výskum, svoje oddelenie, ústav... Ako dosiahnuť, aby vnímal ciele Akadémie ako svoje?

Nástrojov je viac. Myslím si, že v obecnej rovine tie ciele ľudia akceptujú. Až keď sa to mení na drobné a je potrebné ich preniesť do každodenného života, nájdu sa problémy. Ale pripravujeme ďalší krok, ktorý na dokument SAV 2020 nadväzuje. Ide o konkrétne výskumné programy pre jednotlivé oddelenia, ktoré vznikajú v diskusiách. Podpredsedovia pre oddelenia s nimi debatovali, dostali podnety, z nich sformulovali programy, a tie išli zasa do ústavov – kvôli spätnej väzbe. Táto metóda nás privedie k tomu, že schvaľovanie a finálna podoba budú konsenzuálne. Verím, že ak sa ľudia podieľajú na formulovaní programov, tak ich potom aj prijímajú za svoje.

ČO SA SNAŽÍME UROBIŤ,
JE ZMYSLUPNEJŠIA, LOGICKEJŠIA
FORMULÁCIA PROGRAMOV, KTORÉ
CHCEME RIEŠIŤ. Z NEJ BY MALO JASNE
VYPLYŤ, ŽE SLOVENSKÁ AKADÉMIA
VIED JE PRE SLOVENSKO POTREBNÁ
A UŽITOČNÁ.

To už hovoríme o iniciatíve nazvanej Otvorená akadémia: Výskumné programy SAV pre spoločenské využitie (viac na inom mieste Správ SAV). Malo by v nej byť formulovaných deväť programov. Tie sú postavené na základe už existujúcich výskumov?

Do veľkej miery áno. Lebo každý takýto program musí vychádzať z toho, s čím máme skúsenosti. Žiaden nie je taký futuristický, že by sme si povedali: to je smer, ktorý zatiaľ nemáme a treba sa mu venovať. Čo sa snažíme urobiť, je zmyslupnejšia, logickejšia formulácia programov, ktoré chceme riešiť. Z nej by malo jasne vyplývať, že Slovenská akadémia vied je pre Slovensko potrebná a užitočná. Lebo chceme dávať odpovede na otázky, ktoré sú sformulované v tých programoch. A každý

z nich má súvislosť so spoločnosťou, v ktorej žijeme. Je možné, že vyžadujú nejaké preformulovanie už existujúceho, možno i reštrukturalizáciu istých častí SAV. Ale nemyslím si, že by radikálne zasahovali do vedeckého života inštitúcií či tímov pôsobiacich v Akadémii.

Môžeme použiť nejaký príklad?

Je tam časť, v ktorej by sme sa chceli venovať globálnym otázkam trápiacim celý svet a zasahujúcim do života Slovenska. Nemáme ústav, ktorý by to celé pokrýval, ale máme viacero ústavov, ktoré sa tým problémom venujú. Ak dokážeme ich prácu na tom spojiť, iste vieme pripraviť odpovede na otázky, ktoré naozaj trápia ľudí.

Tie programy teda vytvoria neformálne spojenia vedcov z rôznych ústavov...

Jestvuje taká predstava, že by jednotlivé tímy či inštitúcie mohli začať v prvom kroku pracovať v akýchsi virtuálnych centrách. A čas ukáže, či tieto centrá budú životaschopné, a ak áno, či prerastú do nejakých formalizovaných celkov. Princiálna otázka je, aby sme si vedeli nadefinovať programy tak, aby boli zaujímavé a dôležité pre verejnosť. Ale popri tom chceme skoncetrovať tímy, ktoré robia podobné veci, aby sme vytvorili ucelený obraz o tom probléme, nie viacero čiastkových. Lebo ucelený obraz sa lepšie chápe decíznej sfére i celej spoločnosti.

Niektoré témy programov sú globálne, niekde korešpondujú s tými, čo majú Česi vo svojom programe Strategie AV21 (Správy SAV, 3/2015, Nová stratégia Akadémie vied Českej republiky a Špičkový výskum ve veřejném zájmu). Predpokladáte pri týchto výskumoch aj medzinárodnú spoluprácu?

Áno. Pri formulácii programov sme sa nechali inšpirovať aj tým, čo pripravila – s podobnými cieľmi, ako sú naše – Akadémia vied Českej republiky. Pochopiteľne, vychádzali sme z našich vnútorných možností a expertností ústavov SAV. No jasné je, že sa nemôžeme uzavrieť do seba, že musíme byť schopní reagovať aj na globálne výzvy. A tých nie je málo. Ako príklad si môžeme vziať povedzme migračnú krízu.

Česká akadémia na program Strategie AV21 získala extra peniaze z rozpočtu. Ráta s tým aj SAV?

Vychádzame z predstavy, že stabilizačná

dohoda, ktorá nám zaručuje ročne z rozpočtu 60 miliónov eur je výborná, lebo nám poskytuje priestor a čas na to, aby sme čiastočne reštrukturalizovali programy, koncentrovali – zdôrazňujem, že na dobrovoľnej báze – výskum do väčších celkov. Ale nevytvára nám to veľké možnosti na rozvoj. A tieto programy sú natoľko ambiciózne, že sú pre samotnú SAV impulzom k vyššiemu výkonom. Tie by mali znamenať peniaze navyše. Potrebovali by sme zhruba päť či päť a pol milióna eur ročne navyše, aby sme mohli stimulovať špičkové tímy, čo budú na európskej úrovni riešiť problémy, ktoré sme spoločne zadefinovali. A chápeme, ak nasleduje otázka: „Povedzte, ktoré sú tie špičkové tímy a ako ste na to prišli...“ Preto aj akreditácia pracovísk Slovenskej akadémie vied panelom zahraničných expertov. Stanovili sme si ciele, máme predstavu, ako by to malo byť s ich hmotným zabezpečením. No prv, než s tým pôjdeme za predstaviteľmi vlády, chceme mať v rukách aj výstupy akreditácie.

Vidíte reálne šance na to, že tento postup bude úspešný?

Som optimista. Minuloročné rokovanie na ministerstve financií o rozpočte bolo relatívne tvrdé. Ale obaja prítomní šéfovia rezortov, teda aj minister školstva, vnímali moje argumenty a diskusia bola nesmierne racionálna. A vyústila do stabilizačnej zmluvy. Z toho vychádzam, keď si myslím, že môžeme uspieť aj pri tomto kroku. Druhý dôvod na optimizmus je, že komunikujeme s ministerstvom financií. Nemáme signály, že by považovalo smer, ktorým sme sa vydali, za nesprávny.

Pred rokom ste povedali, že SAV potrebuje vedeckú víziu (Správy SAV 1/2015, Akadémia potrebuje vedeckú víziu). Je dokument SAV 2020 a rozpracovaná Otvorená akadémia jej podstatnou súčasťou?

Určite áno. Netvrdím, že je dokonalá. Ani že je úplná. Ale je to krok tým smerom. Slovenská akadémia vied musí jednoznačne definovať svoje miesto v spoločnosti a – opakujem – presvedčiť, že je pre ňu potrebná. Ak sa to podarí, bude sa ľahšie rokovať. Napríklad aj o rozpočte.

Mohli by sme sa ešte vrátiť k minulému roku a transformácii. Ako hodnotíte vznik pilotných projektov na každom oddelení vied?

Som rád, že model pilotných projektov sa v predchádzajúcom roku ujal. Je to dobrý signál dovnútra aj navonok, že taká vôľa tu jestvuje. Každý mal iný dôvod, prečo vznikol. Ale vznikli dobrovoľne a všetci to považovali za prínosné.

Čo bude tento rok?

Plánujem presvedčať ústavy, aby išli touto cestou. Podľa môjho názoru je to moderný trend vo svete, keď sa kumulujú vedecké smery do väčších celkov. Dokonca aj

Prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc., vyštudoval experimentálnu fyziku na Prírodovedeckej fakulte UK. V SAV pracuje od roku 1979. Štrnásť rokov bol riaditeľom Ústavu anorganickej chémie SAV, v roku 2013 sa stal členom Predsedníctva SAV a podpredsedom pre ekonomiku a v januári minulého roku predsedom SAV. Jeho vednou oblasťou je materiálový výskum, konštrukčná keramika, fázová transformácia a mikroštruktúra. Je držiteľom troch patentov a spoluautorom 13 vedeckých knižných publikácií. Získal mnohé prestížne ocenenia doma i v zahraničí.

také, ktoré vyzerajú na prvý pohľad nekompatibilné. Výsledkom je stimulujúca diskusia naprieč rôznymi vednými oblasťami, pri ktorej jedna druhú obohacuje. Je mi jasné, že jestvujú prekážky – ľudské, osobné, kompetenčné. Ale mám takú predstavu, že by sme mohli nájsť aj v rozpočte nejaké peniaze, ktoré by inštitúciám pomohli tento krok urobiť. A mali by ísť aj tým, ktoré ho už majú za sebou. Skúsenosti z pilotných projektov jasne hovoria, že ten spoločný štart čosi stojí.

Ako hodnotíte situáciu tých troch centier, ktoré už vznikli? Je to čakanie na transformáciu, štart rozvoja...?

Myslím si, že vidieť prvé pozitíva. Napríklad pri Ústave vied o Zemi, ktorý vznikol ešte pred letom, už možno sledovať komplexitaritu a vzájomné obohacovanie. Veľmi podobne sa situácia vyvíja aj v treťom oddelení, v Centre spoločenských a psychologických vied, ktoré funguje od októbra. Treťou – Biomedicínske centrum (BMC) – má za sebou štart, vzniklo prvého januára. Zatiaľ ťažko hodnotiť, veď začiatok je vždy v znamení nastavovania administratívno-finančných mechanizmov. Ale som presvedčený, že ani v jednom prípade tento krok neofutovali.

Keď ste ohlasovali ich vznik, avizovali ste, že pôjde okrem iného aj o príležitosť otestovať cesty spájania. A možnosť získať skúsenosti pre ďalšie ústavy. Sú nejaké poučenia?

Jeden z dôležitých aspektov je ukázať akademickým obciam ústavov výhody spojenia. Musí byť jasný cieľ, čo spojenie prinesie. Napríklad ľahší prístup k projektom... V niektorých prípadoch môže byť benefi-

tom fakt, že ústav bude menej „ohrozený“, väčší celok má lepšiu stabilitu a, pochopiteľne, i vplyv. Ľahšie sa im presadzujú ich záujmy. Aj vnútri Akadémie. Tak treba vnímať aj zmeny, ktoré prinesie vznik Biomedicínskeho centra.

Prečo?

Nastáva v istom zmysle nerovnovážna situácia, veď vznikla inštitúcia, ktorá má vyše 400 zamestnancov. Je nadštandardne veľká a jej vplyv v rámci Akadémie bude celkom iste oveľa väčší ako vplyv ústavu, ktorý má sedem vedeckých pracovníkov.

Máte signály o ďalších možných spojeniach?

Áno. Sú signály, podľa ktorých inštitúcie – na úrovni svojich riaditeľov – uvažujú o tom, kto by mohol byť ich partnerom. Motívov je veľa. Jeden z nich je práve ten, že menšie ústavy si uvedomujú silu väčších centier. Viem o takých plánoch v druhom oddelení. V treťom sa diskutuje o založení akýchsi virtuálnych centier, ktoré by boli predobrazom neskoršieho možného formalizovaného spojenia. To považujem za dobrú cestu. Akési manželstvo na nečisto.

Sú ústavy primálne na samostatný prechod na verejnú výskumnú inštitúciu pre počet ľudí v orgánoch, ktoré v nej budú povinné. Tie sa „na konci dňa“ predsa len budú musieť rozhodnúť pre nejaké spojenie...

Pozerať na to takto: vznikne isté rozumné množstvo väčších celkov a tí čo ostanú „nekonkurencieschopní“, budú donútení rozmýšľať, ako ďalej. Ale jednoznačne odmietam, že by ich v tej situácii vedenie ►

SAV tlačilo do spojenia. Ide o to, aby sme vytvorili zdravé, konkurenčné prostredie a aby tí, ktorí majú dravosť a ambíciu získať koncentráciou isté výhody, mali na to možnosti. Rozhodne nebudem ten, čo bude ústavom nariaďovať, či a s kým sa majú spojiť. Je to výsostná kompetencia ich manažmentov.

Pri nástupe do funkcie ste hovorili o potrebe zmeniť komunikáciu vnútri SAV. Darí sa to?

Osobne si myslím, že komunikácia medzi Predsedníctvom SAV a Snemom SAV sa prudko zlepšila. Vieme si povedať aj vážne či neprijemné veci, ale dospejeme k dohode. O vážnych veciach vopred diskutuje Predsedníctvo a Výbor Snemu SAV. Snem je zastúpený vo všetkých komisiách, ktoré súvisia s transformáciou. V akreditačnej komisii budú predsedníčky jednotlivých komôr snemu. Ide o to, aby sa to týchto vecí vnášal včas pohľad snemu a aby sa na jeho rokovaní nedostávali pred jeho členov nové veci,

do tej pece nedostane“. Bol som presvedčený, že keď zákon prešiel Legislatívnou radou vlády SR, že je to hotová záležitosť. Nebola.

Poučenie?

Že keď budeme po voľbách vstupovať do rokovaní o tomto zákone, musíme byť oveľa lepšie pripravení. Musíme to mať lepšie prediskutované aj s jednotlivými aktérmi toho procesu.

Ale príčiny, prečo sa zákon nedostal ani na rokovanie vlády (Správy SAV 5/2015, Z viaznutého zákona je ešte viaznutejší), sú podľa signálov pomerne prozaické. V istom rozhovore ste povedali, že s pravdepodobnosťou blížiacou sa istote je za tým areál SAV na bratislavskej Patrónke...

Môj názor je, že je to tak. Na konečných vyjednávaniach o zákone sme sa – v snahe, aby prešiel – dostali do štádia, že sme pristúpili na takzvané pozitívne vyделение majetku.

Takže na týchto pozíciách sa čaká na novú vládu?

Medzitým mi členovia snemu vytkli, že sme boli ochotní zriecť sa Starej Lesnej a Smoleníc. Tu treba vedieť, že okrem iného sú obe zariadenia späť s našimi tradičnými akciami, konferenciami, sympóziami. Mnohé tie akcie majú svoj lesk aj vďaka tomu, že sa odohrávajú povedzme v Smoleniciach. Takže snem sa nás chystá zaviazat', aby sme sa pri ďalšom rokovaní s novou vládou odmietli vzdáť týchto zariadení. V podstate budeme povinní hájiť stanovisko, že SAV chce – ako je to pri iných inštitúciách, napríklad univerzitách – aby prešli do vlastníctva verejných výskumných inštitúcií všetky majetky, ktoré teraz SAV spravuje.

V lete ste podpísali s ministrom financií a školstva stabilizačnú dohodu, ktorá by mala Akadémii na tri roky garantovať stabilný príspevok z rozpočtu (minimálne 60 miliónov eur). Po dvoch rušných jeseňoch a vlastne pravidelnom naťahovaní sa to bolo minimálne prekvapujúce. Ako sa to stalo? Čo je za tým? Voľby? Lobing? Trpezlivé rokovanie? Ministri prístupní argumentom? Dokument SAV 2020?

Základom bol iste trpezlivý rozhovor. Spočiatku som ich mal veľa s ministrom školstva, ktorý porozumel našej potrebe istým spôsobom stabilizovať situáciu. Bez ohľadu na to, ako sme v tomto momente ako celok výkonní alebo čo sa hovorí o niektorých inštitúciách SAV. Dlhšie trvalo, kým sa podarilo dohodnúť stretnutie s ministrom financií – a na ňom bol aj minister školstva. A ich štáby a poradcovia. Debata sa začala v relatívne ostrej atmosfére, kde som si vypočul rôzne názory na SAV, ale celkovo bola veľmi vecná. Bolo jasné, že obaja členovia vlády vnímajú naše argumenty. Výsledkom bolo, že minister financií súhlasil s tým, že stabilita je potrebná. Potom sa veci dotahovali, až vznikla zmluva, ktorá dáva záruku, že niekoľko rokov nebudeme musieť o rozpočet bojovať.

Rátate s tým, že nech bude vláda akákoľvek, túto zmluvu dodrží?

Myslím si, že áno. V štandardných demokraciách – teda aj na Slovensku – záväzky z ministra na ministra prechádzajú. Bez ohľadu na stranícku príslušnosť šéfa rezortu.

Pri podpise zmluvy sa hovorilo, že tím SAV okrem iného dostáva aj pokoj na zmeny. Na druhej strane tá istá vláda zmeny blokuje, keď sa nevenuje zákonu o verejnej výskumnej inštitúcii. Nie je to rozpor?

Zmena na verejné výskumné inštitúcie je jedna časť transformácie. Môže nastať až potom, keď si upraceme v Slovenskej akadémii vied. Neprijatie zákona neznamená, že v mnohých krokoch nemožno pokračovať. Prijali sme dokument SAV 2020, máme nové programy a ideme sa – prostredníctvom nového systému hodnotenia – „pozrieť priamo do zrkadla“. Lebo výko-

ktoré ich zaskočia. V prvom polroku minulého roku, keď sa hovorilo o transformácii, bola komunikácia vnútri SAV o to živšia, že ústavy využívali možnosť pozvať si členov predsedníctva na debatu. Navzájom sme sa lepšie spoznali a podľa mňa sme presvedčili ústavy SAV, že to, čo robíme, robíme zo snahy zlepšiť postavenie tejto inštitúcie.

Ako spätne vnímate to, čo sa stalo minulý rok v súvislosti s tvorbou a (ne)schvaľovaním zákona o verejnej výskumnej inštitúcii? Začnime tým, či na to bola SAV dobre pripravená...

Bilancia je taká, že asi sme neboli celkom dobre pripravení na politické dôsledky a celkový proces prijímania tohto zákona. Vedenie, ktoré nastúpilo začiatkom minulého roka, vrátane mňa malo takú predstavu, že to – ak by som použil pekársku terminológiu – stačí dať do pece a chlieb bude upečený. Ale to tak nefunguje. Každý zákon je výslednicou pôsobenia mnohých síl a my sme si neuviedomili, že je možnosť, že „ten chlieb sa

Teda vymenovanie toho, čo ústavy na svoju činnosť nevyhnutne potrebujú. To by malo prejsť do vlastníctva verejných výskumných inštitúcií. Boli sme ochotní pristúpiť na kompromis, že zámok v Smoleniciach a zariadenie v Starej Lesnej tam nebudú a ostatnú v správe štátu. Potom sa zistilo, že areál SAV na Patrónke možno vnímať v dvoch polohách. Budovy ústavov a pozemky na svoju prácu nevyhnutne potrebujeme. Ale voľné plochy, či cesty priradiť k jednotlivým ústavom celkom nemožno. Teraz sú v správe Úradu SAV. S ťažkým srdcom sme si vedeli predstaviť, že nebudeme mať Smolenice a zariadenie v Starej Lesnej. Ale nevieme si predstaviť, že by areál na Patrónke bol nejakým spôsobom rozdelený. Tak sme povedali: V žiadnom prípade. A potom sa ukázalo, že zákon sa na rokovanie vlády nedostane.

Ako keby v reakcii na toto vaše stanovisko?

Áno. Preto som povedal, že s pravdepodobnosťou blížiacou sa k istote bol toto ten problém. Logika veci mi nedáva inú odpoveď.

ny ústavov Slovenskej akadémie vied bude hodnotiť priamo panel zahraničných expertov. Ak to urobíme a budeme mať jasné, kde sme a kam chceme ísť, potom musíme zvýšiť tlak na vládu, že ten zákon potrebujeme.

Takže ďalší krok je akreditácia ústavov panelom zahraničných expertov. Je to čosi, na čo dozrel čas?

Je to tak. Pri rokovaniach o rozpočte sme si vypočuli viacero pripomienok ku konkrétnym ústavom. Hájili sme ich akreditáciou, ale na to dostávame stále tú istú odpoveď... Že je to hodnotenie samého seba. Tento argument nie je nový, počúvame ho napríklad aj z úst predstaviteľov vysokých škôl – hoci v priateľskom tóne. Logická reakcia je: nech hodnotia zahraniční experti, ktorých objektivitu nebude možné spochybniť. V Rakúsku či vo Fínsku je takýto postup úplnou samozrejmosťou.

Bola okolo toho zložitá diskusia? Alebo inak: majú z toho niektoré ústavy obavy?

Prekvapilo ma, že bola. V septembri sme predložili Snemu SAV koncept, dlho sa o tom diskutovalo, objavili sa aj rozhodní odporcovia. Keď mám povedať svoj názor, neobávali sa ani tak toho, že to tí zahraniční experti nebudú vedieť, ale toho, čo sa stane, keď ten ich ústav nedopadne dobre. Podľa mňa to zbytočne. Nikto proti nim nebude vyvodzovať ďalekosiahle závery. Ale potrebujeme vedieť, kde sme. Musíme sa naučiť poznať pravdu o sebe.

Môže sa stať, že niektorý ústav neuspje?

Od tohto hodnotenia predovšetkým chceme, aby nám povedalo, čo majú inštitúcie, vedecké smery, tímy, ktoré robia výskum na štandardnej európskej úrovni, urobiť, aby sa dostali vyššie. Môže sa stať, a asi sa aj stane, že budeme mať ústavy, o ktorých sa dozvieme, že ich výskum taký nie je. V takom prípade chceme počuť od hodnotiteľov, čo treba urobiť pre to, aby taký bol. Takže veľmi dôležitou, možno podstatnou súčasťou hodnotenia budú odporúčania.

Budete ich považovať za záväzné?

Nie som zástanca zatvorenia ani jedného vedného smeru, ktorý v SAV máme. Zámerom nie je roztriediť ústavy od jednotky po štyridsať deväť, ale aby sme ku každej inštitúcii mali odporúčania, čo by bolo vhodné urobiť. Napríklad či preorientovať výskum... Alebo posilniť ústav o vedeckých pracovníkov... Môže sa stať, že hodnotitelia zistia, že niektoré ústavy robia príbuzné výskumy a bolo by efektívnejšie, keby pracovali spolu.

A dosah na tých najlepších?

Na základe hodnotení vyberie Akreditačná komisia SAV nadštandardné, excelentné inštitúcie, pre ktoré sa budeme snažiť získať už spomínané peniaze navyše. Aby mali na

rozvoj. Aby sa mohli výraznejšie posunúť vo výskumoch v rámci európskeho výskumného priestoru.

Hovoríme o ústavoch. Ale v ústavoch SAV často počuť, že problém je s priemernosťou jednotlivcov. Nikto netají, že azda všade sú ľudia, ktorí sa vezú – a vraj to nie je len generálny problém. Myslíte si, že SAV bude mať silu a mechanizmus, aby toto riešila? Môže byť takáto akreditácia na to impulzom?

Už teraz, bez nového zákona a expertného hodnotenia, vyzývam riaditeľov ústavov, aby v tomto roku považovali o výkonnosti svojich ľudí. A ak majú pracovníkov, bez ktorých by inštitúcia fungovala v nezmenej podobe, nech ich prepustia. Ja im chcem garantovať, že ich mzdový fond sa nezmení. Takže budú môcť – zatiaľ cez osobné ohodnotenie – lepšie ohodnotiť tých kvalitných. Je to okrem iného aj príprava na to, že keď ústavy prejdú na verejné výskumné inštitúcie, bude mať ich vedenie možnosť rozhodovať o platoch úplne bez doterajších obmedzení tabuľkovými platmi.

Ako ste spokojný s programom SASPRO?

Je to podľa mňa výrazný krok vpred. Ešte sa neprejavil kvalitatívne, ale už teraz považujem za prínos, že do prostredia SAV prišli noví ľudia. S návykmi z iných, zahraničných inštitúcií. To vnáša do nášho prostredia istý druh zdravej konkurencie.

IDE O TO, ABY SME VYTVORILI ZDRAVÉ, KONKURENČNÉ PROSTREDIE A BY TÍ, KTORÍ MAJÚ DRAVOSŤ A AMBÍCIU ZÍSKALI KONCENTRÁCIU ISTÉ VÝHODY, MALI NA TO MOŽNOSTI.

Má aj svojich odporcov...

Je skupina ľudí, čo ho kritizujú. Lebo pričádzajú vedci, ktorým sa vytvorila nadštandardné podmienky. Často medzi kolegov, ktorí tú celý život pracujú, nejeden z nich je vynikajúci, pričom sú ohodnotení podstatne horšie. Tak je však nastavený program, musíme sa s tým vyrovnávať. Druhý problém je, že SAV potrebuje peniaze navyše, z ktorých by spoluúčast na tomto projekte vedela vykryť. Pomohlo ministerstvo školstva a na tento rok – keďže sú už naplnené všetky tri výzvy – je suma, ktorú potrebujeme, vyššia. Opäť to bude vyžadovať trpezlivé vyjednávanie.

Sú signály, že sú na to odlišné názory nielen medzi vedcami individuálne, ale aj medzi ústavmi. O čom to podľa vás svedčí?

Na jednej strane je to dôsledok toho, že v nie každom sa ocitne nejaký štipendista SASPRO. Na druhej – nie všetky inštitúcie SAV túžia po vírení hladiny. Niektoré majú pocit, že im je dobre tak, ako sú. Podľa môjho názoru je to cesta do pekla. Aj preto akreditácia v novej podobe.

Črtá sa pokračovanie projektu, ale už v spolupráci s univerzitami.

Je to tak. Máme za sebou diskusie, zatiaľ s rektormi Univerzity Komenského a Slovenskej technickej univerzity. Tí prejavili záujem podať ten projekt s nami. Teda aby nebol obmedzený len na pracoviská SAV, ale týkal sa aj univerzitných. Možno v takomto triumviráte máme ešte väčšie šance získať spolufinancovanie. A, pochopiteľne, potom pritiahnúť zaujímavý počet kvalitných vedcov.

Pred rokom ste v rozhovore pre Správy SAV povedali, že veda a hospodárska sféra sa musia naučiť spolu hovoriť. Vidíte pokrok?

Naučiť sa spolu rozprávať je dlhodobý proces. Na to nestačí jedno či dve stretnutia. V minulom roku sme rokovali s niektorými priemyselnými zväzmi, čo je prvý dôležitý krok. Druhý nastal v tom, že v rámci Horizontu 2020 získala SAV v schéme projektu TEAMING šancu podieľať sa na budovaní Centra excelentnosti materiálového výskumu a jeho aplikácií. Prešli sme zatiaľ prvou výberovou fázou, pripravujeme sa na druhú – biznis plán. Centrum by malo okrem iného slúžiť aj na transfer poznatkov do priemyselnej praxe. Oslovili sme Zväz automobilového priemyslu, ktorý prejavil veľký záujem, a už spolu s konkrétnymi firmami rokujeme o reálnych kontúrach tohto biznis plánu. To je veľmi konkrétny výsledok toho, že spolupráca môže fungovať.

Ktoré zo stretnutí, čo ste za ten rok vo funkcii mali, bolo pre vás najzaujímavejšie?

Keby sme to hodnotili cez ekonomiku, tak jednoznačne to o rozpočte na ministerstve financií, o ktorom sme už hovorili. Ale veľmi inšpiratívne bolo pre mňa stretnutie na pôde Rakúskej akadémie vied. Tá má podobnú štruktúru ako SAV. Inšpirujúce pre mňa bolo ich motto, že akadémia má tvoriť elitnú vedeckú inštitúciu krajiny. Zaujal ma ich spôsob riadenia, ktorý je efektívnejší ako ten náš. Ale menej demokratický.

Nie každý rok má vedec zo SAV možnosť prebrať Krišťáľové krídlo, teraz ste mali navyše ďalších medzi nomináciami... Myslíte si, že verejnosť sa začína viac zaujímať o prácu Akadémie?

Už minuloročné tlačové konferencie a výstupy v médiách ukázali, že záujem verejnosti o SAV zrejme stúpol. V kategórii medicína a veda má komisia Krišťáľového krídla vždy problém rozhodnúť sa, či má zvíťaziť človek, ktorý – povedzme ako skvelý operatér – dokáže zachrániť množstvo životov, alebo vedec, ktorý má potenciál získať medzinárodné uznanie. Niekedy vzniká dojem, že práve preto sa sriedajú. No tohtoročný nositeľ Krišťáľového krídla Igor Lacík [Ing. Igor Lacík, DrSc., riaditeľ Ústavu polymérov SAV; viac na inom mieste *Správ SAV* – pozn. red.] je ideálnou kombináciou výborného vedca a človeka, ktorý môže výrazne vstúpiť do úsilia lekárov.

Martin Podstupka | Foto: Gabriel Kuchta, Vladimír Šimčík

AKREDITÁCIA: ÚLOHA PRE ZAHRANIČNÝCH EXPERTOV

Zmeny, ktorými Slovenská akadémia vied prechádza a ešte bude prechádzať, sa dotknú aj akreditácie jej ústavov. Ich posledné pravidelné hodnotenie bolo v roku 2012, ďalšie prichádza na rad teraz. No štyri roky ich práce – od januára 2012 do decembra 2015 – sa budú hodnotiť tento rok po novom. Hoci definitívnu podobu akreditácie určí rokovanie Snemu SAV (stane sa tak až v čase po uzávierke tohto čísla Správ SAV), ciele a základné črty sú jasné.

Pohľad do minulosti

Po roku 1989 prešla akreditácia viacerými zmenami, väčšia reforma systému hodnotenia, inšpirovaná príkladmi z Holandska, Veľkej Británie a Českej republiky, sa konala v roku 2006. V poslednej používanej podobe zriaďovalo Predsedníctvo SAV dvanásťčlennú akreditačnú komisiu, tri rovnako početné akreditačné komisie oddelení vied (v ktorých mohli byť najviac dve tretiny pracovníkov Akadémie, ale boli tam experti z externého prostredia i zo zahraničia) a hodnotiace panely.

Základom doterajšieho hodnotenia bol vyplnený akreditačný dotazník, ktorý obsahoval stav výskumu z domáceho a medzinárodného aspektu a koncepciu činnosti vedeckej organizácie na nasledujúce štyri roky. A, pochopiteľne, výsledky činnosti podľa presne stanovených ukazovateľov. Tými boli (a aj ostanú) vedecké výstupy organizácie, ich ohlasy, vedecké postavenie ústavu v medzinárodnom a národnom kontexte, projektová štruktúra, grantové a iné zdroje, doktorandské štúdium a iná pedagogická činnosť, výstupy do spoločenskej praxe, popularizácia výsledkov, prostredie a manažment: infraštruktúra a personálny rozvoj. Treba dodať, že váhovanie uka-

zovateľov pre príslušnú vednú oblasť navrhovala akreditačná komisia oddelenia vied a schvaľovala príslušná komora Snemu SAV.

Hodnotenie vedeckých organizácií robil takzvaný hodnotiaci panel, zložený zo štyroch členov akreditačnej komisie oddelenia vied a minimálne troch externých hodnotiteľov z príslušnej vednej oblasti. Súčasťou hodnotenia bola návšteva ústavu a stretnutie s jeho akademickou obcou. Hodnotiaci panel na základe celkového hodnotenia navrhol zaradenie vedeckej organizácie do jedného z piatich stupňov výkonnosti, ktoré v konečnom dôsledku schvaľovalo Predsedníctvo SAV. Stálou výhradou voči tomuto systému bolo, že hoci v radoch hodnotiteľov boli externí (i zahraniční) experti nominovaní ústavmi alebo kolégiami vied, časť z nich bola z domáceho prostredia SAV.

Rozhodnutie pre objektivitu

„Hodnotenie, ktoré robí hodnotený sám, je neobjektívne a v konečnom dôsledku kontraproduktívne,“ povedal na margo doterajšieho systému v rozhovore pre denník

Pravda na prelome rokov predseda Slovenskej akadémie vied prof. RNDr. Pavol Šajgalík, DrSc. „Ak prizveme k domácim hodnotiteľom nejaké percento zahraničných odborníkov, vždy bude výhrada, že sme si ich vybrali sami... Napokon sme dospeli k tomu, že to bude panel medzinárodných expertov, ktorých v princípe nebudeme vyberať my.“ (Viac na inom mieste Správ SAV.)

Slovenská akadémia preto začala pracovať na novom systéme hodnotenia a oslovila profesorku Marju Makarow, podpredsedníčku Fínskej akadémie vied, ktorá bude hlavnou hodnotiteľkou medzinárodného panelu expertov – hodnotiteľov. Ako v tejto súvislosti dodal P. Šajgalík, zadanie zo strany SAV je jednoduché: dozvedieť sa, kde sa nachádzajú jednotlivé vedecké smery – ústavy a výskumné tímy – v európskom výskumnom priestore. A vypracovať správu s odporúčaniami pre ďalší rozvoj organizácií. Pričom podstata hodnotenia sa nezmení.

Ako sa hovorí v koncepcii hodnotenia vedeckých organizácií: „...Peer review princíp použitý v procese hodnotenia kombinovaný so scientometrickými údajmi sa javí v súčasnom trende hodnotenia významných vedeckých pracovísk v Európe ako najpriateľnejší na adekvátne posúdenie vedeckej organizácie, preto je zámerom pripravovanej akreditácie uplatniť ho aj v SAV.“ Preto – ako hovorí predsedníčka akreditačnej komisie, členka Predsedníctva SAV Ing. Mária Omastová, DrSc. – hodnotenie bude kombináciou týchto metód. „V prvom a druhom oddelení sa ústavy ohodnocujú scientometricky oveľa ľahšie, ako v treťom,“ dodáva.

Hlavného hodnotiteľa vybrali z viacerých databáz, napokon rozhodli predpoklady fínskej vedkyne. „Má v tejto oblasti veľa skúseností, bola v niekoľkých hodnotiacich paneloch, napríklad v Bulharskej akadémii vied,“ hovorí M. Omastová. Na stretnutí, ktoré bolo začiatkom februára na pôde Slovenskej akadémie vied, predstavili členovia Predsedníctva SAV M. Makarow bližšie štruktúru Slovenskej akadémie vied, spresňovali detaily hodnotenia, diskutovali o výbere panelu expertov. „Som poctená vymenovaním do čela hodnotiacej komisie. Toto je moje prvé stretnutie s vedením Slovenskej akadémie vied, na ktorom sme prediskutovali základné otázky nadchádzajúceho hodnotiaceho procesu,“ povedala vtedy fínska vedkyňa.

Ilustračné foto: Katarína Selecká

Ako k téme povedal podpredseda SAV pre tretie oddelenie vied prof. PhDr. Emil Višňovský, CSc., systém akreditácie, pre ktorý sa rozhodla SAV, by mohol byť aj akýmsi „pilotným projektom“ vo vzťahu k vysokým školám, ktoré tiež hľadajú lepší systém akreditácií.

Zdôrazňuje, aké dôležité je, aby hodnotený a hodnotiteľ boli od seba dôsledne oddelení, čo tento systém zaručuje. „Ak sa hovorí, že by mal byť jednotný systém akreditácie, my týmto krokom ukazujeme cestu aj pre vysoké školy. Mali by sa pridať k takémuto modelu,“ zdôrazňuje.

Hodnotenie a odporúčanie

V čase uzávierky tohto čísla Správ SAV sa ešte dolaďovala podoba hodnotenia, ktorú v konečnom dôsledku bude schvaľovať Snem SAV. Ako priblížila M. Omastová, pre každé oddelenie vied sa ráta s jedným hodnotiacim panelom. V paneli každého oddelenia bude vedúci panelu, ktorého vyberie hlavná hodnotiteľka, a minimálne dvaja (nie viac ako štyria) ďalší hodnotitelia pre vedecké oblasti. Schvaľovať ich bude Predsedníctvo SAV.

Pre každý ústav bude aj jeden expert pre hodnotenú organizáciu, ktorého si môžu prizvať hodnotitelia alebo si ho môže vyžiadať ústav. „Napríklad v takej situácii, keď bude jeho vedenie poznať mená hodnotiteľov a bude toho názoru, že nie sú dostatočnými odborníkmi na to, aby posúdili vedeckú prácu tohto ústavu,“ vysvetľuje predsedníčka akreditačnej komisie. Aj táto komisia sa tvorila inak ako predchádzajúce. Okrem predsedníčky ju tvoria podpredsedovia SAV pre jednotlivé oddelenia vied a predsedníčky komôr Snemu SAV pre všetky tri oddelenia. „Je oveľa menšia ako predchádzajúca, má najmä pripraviť materiály a starať sa o organizáciu hodnotenia,“ hovorí M. Omastová.

Prvotným podkladom pre hodnotiteľov budú teda dotazníky od jednotlivých ústavov, ročné správy ústavu, tabuľka publikačných výstupov a citácií, prípadne posudok experta na posúdenie aktivít hodnoteného ústavu a podľa možnosti aj stretnutie a rozhovor hodnotiteľov s vedením hodnoteného ústavu a jeho vedeckou obcou či návšteva ústavu. Na tomto základe vypracuje panel hodnotiteľov protokol, ktorý bude mať hodnotiacu a odporúčaciu časť.

Súčasťou celkového hodnotenia kvality a produktivity práce ústavu, spoločenského významu a rozvojového potenciálu bude aj návrh na zaradenie ústavu do jednej z kategórií – excelentný, veľmi dobrý, slabý. Rozhodovať o tom bude Akreditačná komisia SAV. „Očakávame, že záverečné hodnotenie dostaneme v polovici decembra tohto roku,“ povedal predseda Slovenskej akadémie vied P. Šajgalík.

Martin Podstupka

EXTERNÉ HODNOTENIE JE PRE VEDU DÔLEŽITÉ

Návštevu profesorky Marje Makarow, ktorá je na čele panelu zahraničných expertov pri budúcom hodnotení ústavov SAV, využili Správy SAV na krátky rozhovor.

Aký význam má podľa vás externé hodnotenie pre Slovenskú akadémiu vied?

Externé hodnotenie a posudok výsledkov za posledné roky sú veľmi dôležité pre každú výskumnú inštitúciu. Vďaka nim vidí, kam by mala v budúcnosti smerovať či ako stavať na dosiahnutých úspechoch. Význam tohto hodnotenia však nie je limitovaný iba Akadémiou, ale bude dôležitý aj pre celý výskumný systém na Slovensku. Slovenská akadémia vied spolupracuje s množstvom univerzít, takže orientácia Akadémie bude v budúcnosti veľmi dôležitá pre celú krajinu. Hodnota posudku sa však nekončí ani tu, pretože Slovensko je štátom Európskej únie. Vzostup kvality výskumu na národnej úrovni bude mať teda vplyv aj na európsky výskumný priestor.

Zostavujete skupinu externých expertov, ktorí budú Akadémiu hodnotiť. Podľa čoho sa rozhodujete pri ich výbere?

Zameriavam sa na expertov, ktorí dobre rozumejú výskumnému systému v Európe a, samozrejme, majú hlboké znalosti nielen vo svojej vedeckej doméne, ale aj v jej príbuzných oblastiach. Tiež by mali byť zapálení pre službu vedeckej komunite a mať vôľu zlepšovať európsky výskumný systém.

Je jednoduché presvedčiť špičkových vedcov, aby sa zúčastnili na takomto procese?

Čím dôležitejšia je vec, o ktorú sa snažíte, tým jednoduchšie je získať expertov na vysokej úrovni. Potešilo ma, keď som počula, že tento posudok bude dôležitý pre celý výskumný systém Slovenska. Vedcov to totiž inšpiruje k spolupráci na hodnotení.

Zúčastnili ste sa na podobných hodnoteniach v minulosti?

Riadila som viaceré panely hodnotiace výskum univerzít vo Fínsku aj v zahraničí. Pred pár rokmi som tiež organizovala hodnotenie Bulharskej akadémie vied a podieľala som na posudkoch slovinských a nórskech agentúr na podporu výskumu.

Je tento spôsob auditu v Európe bežný?

Áno aj nie. Napríklad vo Fínsku máme štrnásť univerzít. Väčšina z nich sa rozhodla dobrovoľne, aby im posudok vypracovali externí experti zo zahraničia. Predpokladám, že sú aj krajiny, v ktorých nie je bežné, aby sa výskumné organizácie nechali hodnotiť. Na druhej strane máme zasa Veľkú Britániu, kde sú všetky univerzity hodnotené každých osem rokov. Na základe výsledkov potom medzi nich vládla rozdeľuje zdroje.

Budú zahraniční experti využívať pomoc ľudí zo SAV? Napríklad pri hodnotení ústavov, ktoré robia špecifický výskum – povedzme v slovenskom jazyku?

Do evaluačného procesu nemôžeme zahrnúť nikoho z inštitúcie, pretože by dochádzalo ku konfliktu záujmov. Rozumieme tomu, že najmä pri humanitných a sociálnych vedách musia byť časti výskumu robené čisto v národnom jazyku, ako je to napríklad pri jazykovede či legislatíve. Slovensko však nie je žiaden špecifický prípad. Každá krajina má takéto výskumy a skúsený panelista si s nimi vie poradiť.

Prof. Marja Makarow je podpredsedníčka Fínskej akadémie vied, špecialistka na biochémiu a molekulárnu biológiu. Biochémiu študovala na Helsinskej univerzite, pôsobila v Európskom laboratóriu molekulárnej biológie (European Molecular Biology Laboratory – EMBL) v Heidelbergu. Bola líderkou výskumnej skupiny v Inštitúte biochémiu Helsinskej univerzity, kde sa neskôr stala riaditeľkou výskumu. V rokoch 2003 až 2007 tam pôsobila ako prorektorka pre výskum, doktorandskú prípravu a inovácie a v rokoch 2008 až 2011 bola výkonnou riaditeľkou asociácie European Science Foundation. Má bohaté skúsenosti s riadením panelov, ktoré hodnotili výskum univerzít vo Fínsku aj v zahraničí a bola poradkyňou komisára EÚ pre výskum a inovácie.

Zuzana Vitková | Foto: Robert Grznár

PROJEKTY, ČO ASTRONÓMOM VIAC OTVORILI OKNÁ

Tri vedecké projekty, dva spoločné a jeden samostatný, viedli k tomu, že štyria vedci z Astronomického ústavu SAV dostali v januári Cenu SAV za infraštruktúru za rok 2015. To neznamená, že riaditeľ ústavu RNDr. Aleš Kučera, CSc., jeho kolegovia Ing. Anna Bobulová, RNDr. Theodor Pribulla, CSc., a vedúci projektu doc. RNDr. Ján Svoreň sú najlepšimi nákupcami Akadémie za uplynulé obdobie. Cena je za čosi úplne iné. A síce, že sa im a ich kolegom podarilo v minulých rokoch vytvoriť také zaujímavé a perspektívne projekty, že na ne získali pre svoj ústav z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (Operačný program Výskum a vývoj) 6,6 milióna eur.

Ako skok o 150 rokov

„Sú za tým tri projekty súvisiace s budovaním Centra kozmických výskumov na našich pracoviskách na Skalnatom plese a Lomnickom štíte,“ hovorí pre *Správy SAV* riaditeľ Astronomického ústavu SAV A. Kučera. Ich cieľom bolo najmä získať, analyzovať a interpretovať údaje o kozmickom počasí pomocou prístrojov kúpených z projektu v kombinácii s údajmi z družíc. Partnermi ústavu v dvoch projektoch bol Ústav experimentálnej fyziky SAV, presnejšie jeho oddelenie kozmickej fyziky, a košická Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, konkrétne Katedra teoretickej fyziky a astrofyziky jej Prírodovedeckej fakulty.

„Nie je žiadne tajomstvo, že výrazné zlepšenie infraštruktúry môže ústav Akadémie urobiť len vďaka štruktúrnym fondom Európskej únie,“ pripomína A. Kučera. V tomto prípade dostal ten jeho vďaka svojim projektom 150-ročné štandardné investície. „Inými slovami, z toho, čo sme dostávali bežne na investície, by sme na tieto prístroje šetřili jeden a pol storočia,“ zdôrazňuje.

„Išlo o vedecké projekty, kde je jadrom zlepšenie infraštruktúry, ale ich výstupom nie je len doložiť, že sme ju vybudovali, ale tiež dokumentovať jej využitie,“ dodáva. Okrem iného to, koľko vedcov ju bude využívať, koľko z nich bude mladých, koľko karentovaných vedeckých prác sa vďaka nej publikovalo, aké ďalšie medzinárodné projekty vďaka nej vznikli.

Na otázku, či Centrum kozmických výskumov vzniklo v rámci projektov alebo naopak, A. Kučera hovorí, že vedecké výskumy vplyvu kozmického počasia – napríklad výskum vplyvu erupcií na Zem či ohrozenie blízkozemskými asteroidmi – už ústav robil. Ale Centrum kozmických výsku-

mov ich „dáva pod jeden dáždnik“. Nie je to špeciálne pracovisko, oddelenie či skupina vyčlenených vedcov. Je to podľa riaditeľa ústavu spoločenstvo vedcov, ktorí priebiežne pracujú na tejto problematike.

Veľký krok ústavu

Takáto veľká investícia zásadným spôsobom posunula Astronomický ústav SAV v pomyselnom rebríčku podobných svetových pracovísk. „V niečom vyrovnala náš deficit, v niečom si vieme predstaviť ešte väčší posun. Sú však aj výskumy, v ktorých sme sa razom dostali na svetovú špičku,“ vysvetľuje riaditeľ ústavu. A dodáva, že sa to prejavilo okrem iného aj v tom, že už zaznamenali intenzívny záujem kolegov z iných pracovísk chodiť do tohto ústavu, robiť tam vlastné, prípadne spoločné projekty. „Teraz nemáme problém fungovať v tejto brandži ako relevantný partner,“ pochvaľuje si A. Kučera. Spomína, že ústav bol roky technicky a infraštruktúrne podvyživený, takže aby sa jeho vedci dostali k dátam, ktoré potrebovali, spolupracovali so špičkovými pracoviskami v zahraničí. Podľa neho prišli peniaze na prístroje presne v správny čas, lebo dlhodobo by sa im takto nepodarilo udržať medzi kvalitnými pracoviskami. „Okrem iného by ďalšie zaostávanie viedlo k tomu, že by tí najšikovnejší odišli do zahraničia,“ dodáva. Takže teraz získali dve veľké výhody. Jedna je, že sa ústav vybavil špičkovou technikou, ktorá láka vedcov na jeho pracoviská. Druhá – poskytnie to ambicióznym vedcom z tohto ústavu viac dôvodov „robiť tu a neuvážovať o odchode za lepšími vedeckými možnosťami“. Podľa neho môže teraz Astronomický ústav SAV ponúknuť záujemcovi o astronómiu a astrofyziku veľmi zaujímavú prácu, hodnú svetovej úrovne.

Keďže ústav sa stal relevantným pracoviskom na spoluprácu, znamená to okrem iného aj budúce peniaze. „Už teraz podávame spoločný projekt,“ hovorí jeho riaditeľ, „v ktorom sa počíta s výmenou doktorandov medzi inštitúciami na tréning v slnečnej fyzike. V rámci neho nemecký Leibniz-Institut für Astrophysik Potsdam (AIP) a francúzsky Institut de Recherche en Astrophysique et Planétologie de Centre national de la recherche scientifique (CNRS) v Toulouse uviedli, že by chceli na pol roka poslať svojich doktorandov na naše pracovisko na Lomnickom štíte, aby sa naučili robiť na koronálnom polarimetri. To je okrem iného dôkaz, že sme dobrí partneri a máme čo ponúknuť,“ vysvetľuje A. Kučera.

Dáta bez konkurencie

Ak hovoríme o peniazoch, okrem iného to znamená aj to, že na tomto pracovisku SAV budú mať šesť mesiacov doktoranda zaplateného z peňazí Európskej únie. A iný, slovenský z Astronomického ústavu SAV, bude môcť – za rovnakých podmienok – pracovať v zahraničí. „Nová infraštruktúra nám dala možnosť ponúknuť naše partnerstvo v mnohých kvalitných projektoch v brandži,“ hovorí. Takže sa otvárajú možnosti prijať na istý čas kolegov zo zahraničia, ktorých možno veľmi dobre zaplatiť. To podľa riaditeľa ústavu mierne rozvíri ovzdušie, lebo bude robiť v kolektíve horšie odmeňovaných ľudí. Ale tento tím sa na istý čas obohatí o kvalitných vedcov. Okrem spomínanej výmeny doktorandov uvádza riaditeľ ako príklad aj projekt SASPRO či pobyty v rámci programu Maria Curie.

Ako pri iných podobných projektoch aj pre tie súvisiace s Centrom kozmických výskumov platí päťročná udržateľnosť. Počas nich musí byť infraštruktúra v prevádzke a žiadatelia musia plniť parametre, ktoré boli s projektmi spojené. To je podľa riaditeľa menej náročná časť. Tá zložitejšia je praktická: päť rokov platiť poisťku za takéto drahé prístroje... „Ešte šťastie, že nemusíme k novým priestorom riešiť aj nových technikov, ako sa to niekde stáva. My si ich vychovávame priebiežne,“ dodáva.

Ako hovorí, novú techniku, ktorá vymenila zastaranú, v niektorých prípadoch obsluhujú tí istí technici, ak sa na to priebiežne pripravili. „Ale je to spojené aj s istou generácnou výmenou ľudí, takže zamestnávame i novú generáciu technikov, väčšinou už inžinierov, ktorí zvládajú hardvérovo i softvérovo komplikované zariadenia,“ pripomína. „K sofistikovaným prístrojom jednoducho musíme mať aj sofistikovaných technikov,“ dodáva. Podmienkou je, že to musia byť ľudia ochotní sa učiť, lebo stále treba riešiť nové, často raritné úlohy. Tá istá podmienka sa týka aj vedcov, ktorí prístroje využívajú, hoci riaditeľ ústavu zdôrazňuje, že podstatná ostane vždy vedecká práca. „Ale naučiť sa dokonale techniku využívať je jedna z našich kľúčových súčasných úloh,“ hovorí. „Máme šikovných, najmä mladších vedcov – povedzme do štyridsiatky, ktorí sú výborne pripravení, otvorení. A ďalšiu výhodu: úžasné kontakty v zahraničí. Takže ak niečo nevieme, môžeme niektorého z nich poslať na pracovisko, kde sa to naučí,“ dodáva riaditeľ.

Na otázku, či sú medzi pracoviskami, ktoré si – napríklad pri získavaní projektov – často konkurujú, také vzťahy, že jednému

neprekáža pripravovať expertov pre toho druhého, odpovedá jednoznačne. „To je na vede fantastické,“ hovorí, „že pokiaľ ide o prístroje, konkurencia ide bokom. Aspoň v astronómii je to tak. Pracoviská súťažia v nápadoch, vedeckých prácach aj pri získavaní projektov. Ale prístrojov a dát sa to netýka.“ Naopak. Poskytovať ich ostatným, je vraj podmienka pri financovaní väčšiny veľkých investícií v astrofyzike.

Technické kúsky vo veľhorách

Riaditeľ ústavu vysvetľuje, že novozískané unikátne prístroje sú buď také, ktoré využívajú štandardné súčiastky dané unikátne dohromady, alebo sú to na mieru urobené unikátne zariadenia – originály. Okrem iného to znamenalo aj komplikáciu projektov, lebo dodacie lehoty takýchto prístrojov sú iné ako pri štandardných nákupoch technológie, ktorej sa robia desiatky či dokonca stovky.

Ako sa kupujú? Ak sa objaví šanca na financovanie, príde na rad vedecký zámer. Keď sa určí, skúma sa, čo kto vo svete vo zvolenej oblasti vyrobil. Potom sa hľadá výrobcu. Osloví sa, či, dokedy a za koľko by to vedel urobiť. Napríklad pri koronálnom multikanálovom polarimetri našli americkú vedeckú inštitúciu University Corporation for Atmospheric Research v coloradskom Bouldri, ktorá ho predtým vyrábala pre seba. Tatranci ju oslovili. Ale s tým, či by im tam dokázali vyrobiť lepšiu verziu (lebo už vedeli, že na to budú mať viac peňazí a technika pokročila vpred). Producent zistil, že to zvládne a stihne. „Prišli na Lomnický štít, zmerali si, čo potrebovali, a odišli. Výroba trvala takmer dva a pol roka a vyžadovala si našu spoluprácu, ktorá bola v niektorých momentoch blízka práci vývojára,“ hovorí A. Kučera. Otázkou, či pri nákupe prístroja za milión eur ide „o zdravie“, okomentuje, že stresov bolo neúrekom. Časť z nich má na svedomí byrokracia – americká, bruselská i slovenská. Ako podľa neho každý projekt, aj tento sa raz či dvakrát ocitol v úplne kritickom stave. No, ako je zvykom, i v tomto prípade sa všetko podarilo vyriešiť. Z toho napríklad desiatky letov vrtníka, stavba žeriava pri observatóriu na Skalnatom plese, kladenie optického vlákna z observatória do budovy ústavu v Starej Lesnej boli tie menšie problémy. Oveľa zaťažujúce boli napríklad administratívne náležitosti projektov, z ktorých viaceré považuje A. Kučera za zbytočné.

Technika však podľa riaditeľa ústavu podstatne mení prácu astronómov. „Umožňuje zmerať údaje oveľa presnejšie ako predtým. Čo je pochopiteľne pokrok. Navyše dokáže zmerať fyzikálne veličiny, ktoré sa so starou technikou merať nedali,“ zdôrazňuje. Podľa neho pomáha vedcom z tejto brandže pri dvoch najväčších prekážkach: v boji o viac fotónov a lepšie časové rozlíšenie. „Takže zlepšovanie detektorov je pre nás balzam,“ zdôrazňuje A. Kučera. „Ak chcete: otvára nám to nové okná vesmíru dokorán.“

ZA ČO JE CENA

Kolektív získal pre vysokohorské observatória na Skalnatom plese a Lomnickom štíte pozorovaciu a výpočtovú techniku novej generácie, ktorá významne posunula možnosti slovenských astronómov pri výskume Slnka a medziplanetárnej hmoty. Investície boli nasmerované na získanie najmodernejšej prístrojovej techniky používanej na monitorovanie stavu Slnka a populácie blízkozemských asteroidov. Súčasťou bolo tiež obstaranie modernej výpočtovej a záznamovej techniky a vybudovanie kvalitného dátového spojenia s vysokohorskými observátormi.

V observatóriu na Lomnickom štíte boli nainštalované dva špičkové prístroje na výskum Slnka – koronálny multikanálový polarimeter a slnečný chromosférický detektor. Prístroje týchto možností a tejto kvality na pozorovanie Slnka sú na svete len dva – druhý je na Havajských ostrovoch (Mauna Loa Solar Observatory). Pozorovanie magnetických polí v slnečnej koróne je tak na Lomnickom štíte doplnené pozorovaním ďalšej vrstvy slnečnej atmosféry, a to chromosféry cez nový prístroj najvyššej svetovej úrovne – chromosférický slnečný detektor.

V observatóriu na Skalnatom plese bol nainštalovaný unikátny 1,3-metrový automatický zrkadlový ďalekohľad. Prístroj bude po ukončení testovacej prevádzky slúžiť najmä na vyhľadávanie asteroidov blížiacich sa k Zemi, ktoré by vzhľadom na svoju veľkosť znamenali lokálne alebo globálne ohrozenie Zeme, a podieľať sa na ďalších vedeckých úlohách. Ide o najväčší astronomický ďalekohľad na Slovensku a najväčší ďalekohľad v Európe špecializovaný na štúdium blízkozemských asteroidov. Zariadenia na Lomnickom štíte a Skalnatom plese boli doplnené kvalitnými postfokusovými detektormi a potrebnou výpočtovou a záznamovou technikou.

(It)

ČARO „FLOW“ S A N E T Ý K A L E N D Ž E Z U

„Nie som rebel, som drzý,“ hovorí riaditeľ Ústavu výskumu sociálnej komunikácie SAV doc. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc. A vysvetľuje: rebel je sociálne extrémnejší. Tento vedec si koncom minulého roku prevzal Čestnú plaketu SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. Na otázku, čo ho na psychológii a riadení baví, odpovedá: Jednoducho mi to sadlo.

Prečo psychológia

Negatívna voľba. Tak označil G. Bianchi svoju cestu k psychológii. V jeho prípade to neznamená, že by bola zlá alebo že by ju oľutoval. Ide o to, že sa k nej dostal vďaka otvorenej metóde. Technické veci vypadli z výberu ako prvé. Mal pocit, že práva, ktoré u nich prechádzalo krížom cez generácie, je už v rodine dosť. Medicína sa mu zdala vzrušujúca i užitočná, ale v čase, keď sa rozhodoval, ju vnímal ako rehoľu. Tak mu ostali vedy o človeku. Treba dodať, že reč je o dobe vrcholiacej normalizácie, a tak do výberu vstúpilo najmä to, čo v tej atmosfére mohlo dať človeku najviac šancí vyhnúť sa ideológii. Preto psychológia.

Ak bol jeho výber takýto, zrejme treba odpovedať na otázku – kedy ho psychológia chytila. G. Bianchi začína odpoveď tým, že bola blbá doba. Časy kompenzovaného bytia. Keď neoficiálny život bol často uspokojivejší ako ten oficiálny. Takže aj pre neho bola partia, rovesníci, stretávanie, literatúra, diskusia a všemožné aktivity – od amatérskeho divadla po letné brigádnické opravovanie dreveníc – zaujímavejšie ako škola a neskôr práca. Ale vďaka tomu, že na univerzite mali niekoľko výnimočných učiteľov, sa vraj postupne dostával „k hlbšiemu psychologickému rozmyšľaniu“. Prvé zamestnanie v pedagogicko-psychologickej poradni, ktorá mala radiť napríklad pri výbere povolania, označuje za katastrofu. „Vtedy som o metódach, ktoré sa pri tom používali, pochyboval intuitívne,“ hovorí. „Kým teraz to označu-

jem za pochybné so zásadným teoretickým backgroundom.“

Keď sa vynorila šanca robiť aspirantúru vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie, nemal veľmi o čom premýšľať. „Tam sa moja práca prehupla z rutiny do nejakého poznatkovo-intelektuálneho rozmeru,“ hovorí. Dodáva, že vedu v tých časoch vnímal ako intelektuálnu hru („bola to doba roztopašná“), pri ktorej vtedy ako keby o nič nešlo.

Čaro nezodpovedaných otázok

Hovorí, že ho začalo vzrušovať, ako veľa je nezodpovedaných otázok. Celé oddelenie sa venovalo skúmaniu prosociálneho správania detí a mládeže. Napríklad toho, ako sa rozhodujú, keď môžu niekomu pomôcť, ako to súvisí s ich morálnym zrením, ako fungujú vzory, ako sa to deje doma, ako v škole... „Vtedy to začalo byť naozaj zaujímavé,“ hovorí.

Keď sa mu skončila interná aspirantúra, prestúpil do Ústavu experimentálnej psychológie SAV. Na otázku, aké predpoklady treba mať, keď sa chce človek venovať psychológii, odpovedá, že žiadne špeciálne. „Ale mal by byť kompletný,“ dodáva dôrazne. „To znamená, že nepotrebuje v prvom pláne riešiť seba a môže sa naplno venovať svetu. S kompletným človekom nemusíte riešiť váš vzájomný vzťah, ale môžete spoločne riešiť problém, ktorý je pred vami,“ vysvetľuje. Pritom podľa jeho skúseností aj polovica študentov psychológie má motiváciu, že nerozumejú sami sebe.

Spomína na zážitky z novembra 1989, keď sa podľa jeho skúseností dostalo do popredia veľa kompletných ľudí, ktorí nepotrebovali riešiť seba, trápili ich problémy spoločnosti. G. Bianchi považuje za smutné, že keď spoznali, aká je politika, zasa sa z nej sťahli. Lebo v politickom živote by mali pôsobiť len kompletní ľudia – a podľa neho to tak nie je. „Všetko sa však vyvíja v sínusoidách, takže tí kompletní sa zasa raz vynoria,“ dodáva.

Na otázku, či práve títo ľudia sú najužitočnejší aj vo vede, odpovedá, že to neplatí úplne. „Lebo môže byť niekto veľmi kreatívny a produktívny, a pritom nemusí byť kompletný,“ vysvetľuje a tá riaditeľská časť v ňom dodáva, že vtedy je to komplikované z manažérskeho hľadiska.

Magnetom životné prostredie

Na environmentálnu psychológiu a výchovu sa G. Bianchi sústredil od polovice osemdesiatych rokov. Ako hovorí, medzi témami,

čo mu po príchode do SAV ponúkalo nové pracovisko, ho najviac zaujala tá, ku ktorej ho nepriamo dovedla kolegyňa. „Viera Rosová [PhDr. Viera Rosová, CSc. psychologička, niekdajšia podpredsedníčka SAV – poznámka redakcie] inklinovala, podobne ako ja, k ochránarskému videniu sveta,“ vysvetľuje. Ona iniciovala, aby sa zaujímali o štúdium postojov ľudí k životnému prostrediu. Aké sú ich motivácie k tomu, ako sa k nemu správajú. Hoci to nebol smer, ktorý by patril medzi priority ústavu, dostali od riaditeľa súhlas, aby sa mu – popri iných veciach – venovali. Boli si vedomí, že vzhľadom na vtedajší režim (bola druhá polovica osemdesiatych rokov) a jeho prístup k životnému prostrediu a ochranárom to bola dosť citlivá téma. Výsledky, ktoré publikovali, označuje teraz G. Bianchi s úsmevom za veľmi maličkú ideologickú diverziu.

Po osemdesiatom deviatom cez otvorené hranice prišlo mnoho teórií o environmentálnej výchove. Podľa neho to boli z veľkej časti romantické vízie. „Lebo environmentálna výchova nie je primárne o chodení do lesa, ale o psychickej zrelosti. Človek, ktorý je kompletný, nemá potrebu poškodzovať druhých a prostredie a stačia mu informácie. Inými slovami – ak sa budeme venovať deťom tak, aby sa stali psychicky zreými jedincami, vzťah k životnému prostrediu k nim príde ako obsah,“ zdôrazňuje.

Telefónátom k sexualite

Hoci v tom výskume pokračoval, život mu – podľa jeho slov – obrátil začiatkom deväťdesiatych rokov jediný telefonát. „To do nášho Kabinetu [predchodca Ústavu výskumu sociálnej komunikácie SAV, ktorý sa odčlenil od Ústavu experimentálnej psychológie SAV v roku 1990 – poznámka redakcie] zavolať virológ docent Mayer [doc. MUDr. Vlastimil Mayer, DrSc., z Virologického ústavu SAV – poznámka redakcie]. Venoval sa výskumu HIV na Slovensku a oslovil nás s tým, že sa pripravuje kampaň Stop AIDS. Zistil, že nejestvujú žiadne dáta o sexuálnom správaní populácie na Slovensku – napríklad koľko partnerov majú ľudia, aký je vek sexuálneho debutu, či sa používa ochrana pri sexe. Vraj taký výskum (s jednou výnimkou) nikto na Slovensku nerobil. A – či by sme ho spravili,“ spomína G. Bianchi. Dodáva, že to bol okamih pravdy. Chvíľa, v ktorej človek musí urobiť pomerne rýchle rozhodnutie, a to môže byť zásadné.

Urobil ho. Tak sa stalo, že jeho výskum v deväťdesiatych rokoch sa zamerával na sexualitu, sexuálnu výchovu a sexuálne zdravie. S odstupom rokov vysvetľuje, že vý-

Doc. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc. Psychológ. Absolvoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského, riaditeľom Ústavu výskumu sociálnej komunikácie je od roku 1993. Podieľal sa na vzniku psychologickéj koncepcie environmentálnej výchovy na Slovensku, špecializuje sa na nemedicínsky pohľad na sexuálne zdravie a presahy sexuality a intimity do kontextu občianstva. Absolvoval viacero študijných pobytov, napríklad vo Veľkej Británii či Izraeli. Od začiatku 90. rokov sa podieľa na rozvoji občianskej spoločnosti na Slovensku. V spolupráci s organizáciou Partners for Democratic Change robil množstvo projektov a aktivít zameraných na strategický rozvoj mimovládnych organizácií, rozvoj ľudských zdrojov v občianskom sektore, transformáciu samospráv a rozvoj ľudských zdrojov v štátnej správe.

skum tejto témy sa predtým nezanedbával len na Slovensku. Ako hovorí, bola to všeobecne tabuizovaná téma. Ako-tak ju pre verejnosť otvoril až nástup hormonálnej antikoncepcie na konci päťdesiatych rokov (vo vyspelých krajinách) a výraznejšie dopredu posunula až sexuálna revolúcia o dekádu neskôr. „Prelomom bolo, že sa sexualita oddelila od reprodukcie,“ dodáva.

Silný smer ústavu

„Jeho výskumné aktivity sa spočiatku zameriavali najmä na zmapovanie sexuálneho správania populácie, identifikovanie rizikových trendov a formulovanie odporúčaní pre sexuálne zdravie,“ odznelo v laudatii, keď si G. Bianchi preberal v decembri ocenenie. Faktom je, že pokiaľ ide o publikačné výstupy, je to zrejme najsilnejší smer jeho ústavu. „Možno tvorí – z hľadiska impaktu – aj ich tretinu,“ hovorí tento vedec. Aj keď dvaja kolegovia, s ktorými ho G. Bianchi pôvodne robil, sa už venujú viac iným vedeckým témam, ešte stále sa

publikujú výsledky ich projektu z Agentúry na podporu výskumu a vývoja o reprodukciu na Slovensku, čo skončili v predminulom roku. Medzičasom rozšíril zameranie na presah sexuality a intimity do občianskeho priestoru. Podľa G. Bianchiho je skupina vedcov z Ústavu výskumu sociálnej komunikácie SAV jediný mini tím v stredoeurópskom priestore, ktorý sa tejto téme venuje systematicky – s presahom do spoločenského vedomia, politiky či ľudských práv. „Ja to volám nemedicínsky výskum sexuality,“ vysvetľuje vedec.

Na otázku, či majú ich výskumy reakcie z rozhodovacej sféry, odpovedá G. Bianchi, že až priveľa. „Lebo sexualita je politikum,“ dodáva. S tým, že spoločnosť a politika je dnes už bez toho, aby diskutovala o sexualite, nepredstaviteľná. Rovnako ako sa bez tejto témy nezaobídu prakticky žiadne voľby. „Minimálne potraty, antikoncepcia alebo teraz nedávno asistovaná reprodukcia sa medzi diskutovanými témami vždy objaví.“ Hovorí, že vedci prispievajú do zvečňovania verejnej debaty o sexualite. „Pritom tá

diskusia má vždy silnú tendenciu niekam sa vychýliť – či už do presadzovania názorov konzervatívov alebo extrémneho obhajovania záujmov minoritných skupín...“ poznamenáva. A vedci sú často pozývaní, aby prezentovali vedecké výsledky, ktoré nie sú motivované záujmami, ale poznaním. Za významné aplikácie tejto práce označuje G. Bianchi ich podiel na príprave sexuálnej výchovy, tvorbe učebníc či tréningoch učiteľov tejto výchovy.

Technológie a spoločnosť

Ostatné roky sa G. Bianchi venoval opäť aj témam, ktoré majú korene v jeho environmentálnom skúmaní. Na základe „starých referencií“ prijal ponuku podieľať sa „na vytváraní spoločenskovedného podkladu tých najprogressívnejších technologických vývojových platforiem – jadrovej energetiky či NBIC [nanotechnológie, biotechnológie, informačné technológie a kognitívna veda – poznámka redakcie] pri vylepšovaní človeka“.

Pôvodne epizodicky vyzerajúce aktivity sa rozvíjajú do významných projektov výskumu premošujúceho technológie a spoločnosť. „Vyzerá to tak, že spoločenské a humanitné vedy by sa konečne mohli úspešne etablovať ako jeden z kľúčových prvkov systému rozhodovania o najzásadnejších aspektoch smerovania spoločnosti. O našich životoch a budúcnosti by nemali rozhodovať iba technologické a ekonomické možnosti, ale aj naše reflektované potreby a aspirácie,“ tvrdí tento vedec.

Od omamy k rádiu a na pódia

„Občas treba povedať niečo aj nahlas,“ hovorí G. Bianchi na okraj toho, že sám seba označuje za drzého. Keď raz nahlas a priamo do očí tvorcov kritizoval, ako sa Slovenský rozhlas venuje jeho obľúbenej hudbe – džezu, „strčili mu do rúk“ reláciu. Akoby mu hovorili: mudroval si – tak sa ukáž. Urobil štyri diely, ktoré potvrdili, že to pôjde. A tak teraz tento šéf ústavu SAV už pätnásť rok moderuje na Rádiu Devín program o džezze a o tejto téme publikuje najnovšie aj vedecky.

Využíva pri tom, že tento štýl hudby ho zaujímal od puberty, aj to, že „...omama, ktorá učila hru na klavír“, neobišla ani jeho. Dostal veľmi solídne základy na to, aby teraz hral vo viacerých zoskupeniach (v jednej z nich okrem iného aj s doc. Ing. Fedorom Gömörym, DrSc. – viac v *Správach SAV* 3/2015, *Pravda je pre vedca zásadná vec*). Súhlasí s tým, že hudba čistí dušu. Podľa neho ak človek hrá s kapelou, počká sa efektu, ktorému sa v psychológii hovorí „flow“, čo je duševný stav, pri ktorom sa človek do niečoho ponorí tak, že nič iné nie je dôležité. „Nestáva sa to iba umelcom, ale aj vedcom, keď ich práca v istom čase úplne pohltí. Keď je napríklad človek ponorený do interpretácie výskumných dát, formuluje hypotézy, odкрýva nečakané súvislosti,“ dodáva G. Bianchi.

Martin Podstupka | Foto: Vladimír Šimčík

AKO SA RODÍ KURIKULUM PRE MATERSKÉ ŠKOLY

Škôlky sa menia. Od septembra beží v niektorých z nich pilotná fáza inovovaného Štátneho vzdelávacieho programu pre predprimárne vzdelávanie. Dobrovoľne sa do nej zapojili vo výše tristo z približne tritisíc týchto predškolských zariadení na Slovensku.

„Keďže ide o program, ktorý je dosť odlišný od tých predchádzajúcich, považujem toto obdobie za dôležité,“ hovorí jeden z tvorcov inovácie, garant tvorby tohto vzdelávacieho programu prof. PhDr. Branislav Pupala, CSc., z Centra pedagogického výskumu Ústavu výskumu sociálnej komunikácie SAV. Tieto mesiace pomôžu vychytať prípadné problémy v programe, ktorý podľa B. Pupalu „... vyžaduje od učiteľov v škôlkach nielen iné administratívne, ale aj iné aktivity s deťmi“. Všetky materské školy by ho mali spustiť v septembri tohto roku. Ako sa tento vedec stal garantom programu?

Rebelantstvo ako motív

Program vznikol dva a pol roka, okrem iného aj na základe mnohých diskusií jeho tvorcov s učiteľkami v materských školách. „Spolupracujem s neakademickou sférou, alebo ak chcete so sférou školskej exekutívy v tejto oblasti, už roky. Je to dané okrem iného aj mojím profesijným životopisom. Učil som na strednej i základnej škole, robil som v niekdajšom Výskumnom ústave pedagogickom. I teraz učím: v materskej škole,“ hovorí. A dodáva, že sa vždy zaujímal o kurikulárnu politiku – teda to, čo sa v školách učí, ako sú koncipované učebné osnovy, štátne vzdelávacie programy...

V roku 2008 bol prijatý nový zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon), ktorý znamenal, že na Slovensku sa začalo pracovať so štátnymi a školskými vzdelávacími programami. B. Pupalu zaujímal najmä ten pre materské školy, preto sledoval, ako sa vyvinie prvý. „Podľa môjho názoru bol zlý – a aj som o tom publikoval,“ hovorí. „A keď vláda po istom čase rozhodla, že sa tento program bude meniť, narazili na moje meno a názory,“ dodáva. Riaditeľ Štátneho

pedagogického ústavu, ktorý bol za vývoj kurikula zodpovedný, ho oslovil, či by sa na inováciu štátneho vzdelávacieho programu pre materské školy podujal.

„Zobral som to. Veď okrem toho, že som analyzoval ten predchádzajúci, mal som aj víziu, kam by sme ten nový mohli nasmerovať,“ vysvetľuje B. Pupala. A tak sa mu ocitol v rukách vymenovací dekrét, že je garantom tohto programu.

Lákavá šanca v praxi

Na otázku, či prvým krokom musel byť výskum, odpovedá B. Pupala, že základný nie. Analýza predchádzajúceho programu podľa neho ukázala, že to bol metodologický zmätok, v ktorom sa učiteľky zle orientovali, nie celkom rozumeli tomu, čo by podľa neho mali s deťmi robiť v oblasti jazyka, hudby..., nevyhovovala štruktúra programu. Prípravy, ktoré sú prirodzenou súčasťou ich práce a musia korešpondovať so

už mali za sebou výskum v tej svojej oblasti, mnohí sú vysokoškolskí učitelia pripravujúci budúcich učiteľov materských škôl,“ zdôrazňuje. „Pre každého, kto robí akademickú prácu napríklad v oblasti telesnej kultúry, jazyka či matematiky, je takáto práca veľkou výzvou. Lebo je síce zaujímavé robiť akademický výskum, ale aj lákavé dostať jeho výsledky do praxe. Takže oslovení experti ponuku radi prijali,“ hovorí B. Pupala.

Každý oblasti sa začal venovať skúsený vedec či pedagóg. Napríklad časť jazyk a komunikácia tvorila jeho kolegyňa z ústavu SAV doc. PhDr. Oľga Zápotočná, CSc., spolu s doc. PaedDr. Zuzanou Petrovou, PhD., z Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Ďalšie vzdelávacie oblasti sú: matematika a práca s informáciami, človek a príroda, človek a spoločnosť, človek a svet práce, zdravie a pohyb, umenie a kultúra – výtvarná výchova a umenie a kultúra – hudobná výchova.

Kurikulum nemožno preniesť

B. Pupala a jeho kolega z Ústavu výskumu sociálnej komunikácie a Centra pedagogického výskumu doc. PaedDr. Ondrej Kaščák, PhD., ktorý je spolutvorcom inovovaného programu, vydali pred dvoma rokmi knihu *Neposedné predškolské kurikulum*. Okrem iného v nej opisujú podobu a tradície predškolského vzdelávania v rôznych krajinách. Preto je namiesto otázky, nakoľko im pri práci na domácom programe pomohli skúsenosti zo zahraničia.

B. Pupala vysvetľuje, že nie je jednoduché zobrať hoci najlepšie svetové kurikulum a automaticky ho preniesť na Slovensko. Podľa neho možno zjednodušene povedať, že vo svete sú rozšírené dva modely predškolskej výchovy. Jeden vychádza z anglicko-americkej tradície, druhý môžeme označiť za novozélandsko-austrálsko-škandinávsky. Ten je postavený na princípe otvorenosti a rámcovosti, takže nie je veľmi zaväzujúci a dáva učiteľom väčšiu voľnosť. Ten prvý je „zviazanejší“, založený na štandardoch, stanovuje, aké majú byť výsledky – výstupy. To, ako je konštruovaný školský zákon, znamená, že Slovensko patrí do tohto modelu. B. Pupala považuje z viacerých dôvodov za najlepší novozélandský vzdelávací program pre materské školy. Jeho najväčšou prednosťou podľa neho je, že je otvorený, stručný a predpokladá vysokú autonómiu učiteľov. Nestanovuje presne, čo učiť, aké témy, aké typy štandardov treba dosiahnuť napríklad v matematike či jazykoch. No určuje princípy, akými sa majú učitelia materskej školy riadiť.

PROF. PHDR. BRANISLAV PUPALA, CSc.

vzdelávacím programom, sa im ťažko zladovali s tým, čo skutočne robili. Takže jednou z úloh bolo program upratať.

„Mal som pomerne jasnú predstavu o jeho štruktúre, metodológii: aké prvky by mal obsahovať. Potreboval som odborníkov – autorov, ktorí sa na tvorbe jednotlivých častí budú podieľať. To nebolo také ťažké, lebo som ich poznal. Ide o ľudí, ktorí

B. Pupala zdôrazňuje, že zmeniť kurikulum nie je jednoduché. „Treba vnímať tradície, históriu. Napríklad aj preto, že od tých závisí, aké sú kde učiteľky, na čo sú zvyknuté, čo sú si schopné pod kurikulumom predstaviť, ako s ním vedia narábať,“ hovorí.

Od ladenia k príručkám

Členovia tímu, ktorí inováciu programu robili, mali sériu stretnutí, ktoré začali zladovaním sa. Zadanie pozostávalo z niekoľkých bodov. Podstatným bola zmena štruktúry, pri ktorej vychádzali z toho, ako sú vzdelávacie oblasti rozdelené v základných školách. „Tvorcovia jednotlivých oblastí programu ako špecialisti poznali ich minulosť na Slovensku, ale aj svetové trendy v nich, prijateľné a akceptovateľné ciele týchto oblastí. A podľa toho naformulovali štandardy. Ten istý autorský tím urobil metodiky, ktoré okrem iného ponúkajú učiteľkám príklady aktivít pre deti.

Keď mali hotovú prvú podobu programu, zorganizovali niekoľko kôl pripomienok od učiteliek materských škôl. Zbierali a spracovávali ich reakcie. „Stretol som sa s väčšinou, možno takmer so všetkými riaditeľkami slovenských škôlok,“ spomína B. Pupala. Dodáva, že okrem iného pri tejto práci získal veľmi dobré podklady na vedecký výskum, napríklad o mentalite učiteliek v týchto zariadeniach.

Program prešiel pripomienkovaním a schvaľovaním na ministerstve školstva a všetky materské školy by mali podľa neho ísť od septembra tohto roku. Na otázku, na koľko zmien škôlky na Slovensku, odpovedá B. Pupala, že nie dramaticky. Zmeny v programe nie sú také výrazné, ako by tvor-

covia chceli. Najmä preto, že ich limitovala legislatíva upravujúca, ako má vyzeráť štátny vzdelávací program.

„Ten náš určite dáva nové impulzy, kam deti viesť a kam by ich vzdelávanie malo smerovať,“ hovorí. Materská škola by sa mala podľa neho meniť v tom, akým spôsobom deti v predškolskom veku vnímajú písanú reč, kam sa dá posunúť ich matematické myslenie a podobne. „Dramatická zmena sa nedá urobiť vzdelávacím programom. Na to sa musí zmeniť školský zákon. To je možné, len ak ľudia, ktorí o tom rozhodujú, budú otvorenejší novým názorom. Napríklad – že pochopia, čo všetko sa dá do predškolského vzdelávania zahrnúť. Lebo možnosti sú obrovské. Napríklad pri spolupráci s rodičmi,“ dodáva B. Pupala.

K tomu pripomína, že rozvoju predškolskej pedagogiky sa na Slovensku venuje žiaľostne málo ľudí. Je to aj dôsledok toho, že v krajine sa systém považoval – ešte z čias socializmu – za dobudovaný, s dlhou históriou, čísla detí a budov boli výborné. „Ale od deväťdesiatych rokov sa svet v predškolskej výchove veľmi posunul. A Slovensko to nijakým spôsobom nezachytilo,“ vraví tento vedec.

Čí je štátny program

B. Pupala odmieta názor, že štátny vzdelávací program je to, čo je určené najmä učiteľkám. Súhlasí, že je to jedna stránka veci. No za podstatné považuje, že štát sa štátnym vzdelávacím programom zväzuje, že to, čo sa v tom programe vymedzí – zabezpečí. Vytvorí materiálne podmienky, aby to bolo dosiahnuteľné. „Myslím, že najmä ľuďom v decíznej sfére toto vôbec nie je jas-

né,“ hovorí vedec. Fakt je, že to chce zrejme ešte čas. Veď pojem štátny vzdelávací program sa na Slovensku používa len osem rokov. Predtým vládla školám logika učebných osnov centralizovaného modelu kurikula zdedeného z čias socializmu.

Do pilotnej fázy, ktorá beží od jesene, sa prihlásili materské školy, nie zriaďovatelia, ktorými bývajú väčšinou obce. Tie do tohto procesu vstupujú len vtedy, keď je spojený s peniazmi. Čo v tomto prípade boli v podstate len náklady na školenia, lebo zo zmeny v tomto vzdelávacom programe nevyplývajú zvýšené náklady. „Teda nemali by. Keby štát postupoval, ako má,“ hovorí B. Pupala. „Bolo by slušné, že ak štát predstaví svoj nový vzdelávací program, mal by k tomu poskytnúť aj metodické príručky. To sa nestalo. My sme ich pripravili, ponúkli, ale štát do ich vytlačenia neinvestoval ani euro. Tri hrubé knižky vydalo nakoniec súkromné vydavateľstvo a budú priebežne dopĺňané,“ hovorí tento vedec. A materské školy si ich kupujú za vlastné.

Do akej miery program zmení deti a prácu učiteliek, ukáže okrem iného aj výskum, ktorý tvorcovia programu naštartovali. „Teraz budeme sledovať deti, ktoré pôjdu podľa nového programu a výstupy sa ukážu zhruba o tri roky,“ hovorí B. Pupala. A ešte stále dosť dobre nechápe, ako je možné, že hoci projekt, ktorý pripravili na experimentálne overovanie tohto programu ako aplikovaný výskum, a podporil ho aj minister školstva, Agentúra na podporu výskumu a vývoja neschválila. Museli sa zariadiť inak: spustili menšie projekty – napríklad z agentúry VEGA.

Martin Podstupka | Foto: Vladimír Šimčík za archív

VEDEC POTREBUJE OTVORENÚ MYSEĽ

Relatívne mladý publikoval v *Science*. Absoľvoval množstvo stáží a zdôrazňuje, aké dôležité pre vedca je konfrontovať svoje schopnosti v zahraničí. Vysvetľuje, že na post riaditeľa sa podujal preto, aby mohol robiť špičkovú vedu. *Správy SAV* hovoria s RNDr. Dušanom Žitňanom, DrSc., riaditeľom Ústavu zoológie SAV.

Začiatkom deväťdesiatych rokov ste robili úspešný výskum nervového systému a endokrinných orgánov hmyzu. Vaša zhruba osemročná práca vyvrcholila v roku 1996 publikovaním v prestížnom magazíne *Science*. Ako na to obdobie spomínate s odstupom dvoch desaťročí?

Ako na jedno z najlepších v mojom živote. Bolo veľmi príjemné a produktívne.

Považujete výsledky toho výskumu za váš doterajší vedecký vrchol?

Ťažko povedať. Určite som s vedou ešte neskončil, v práci na tejto téme pokračujeme a skúšame nové veci. Len – žiaľ – v našich podmienkach ide všetko pomalšie. Jadro toho výskumu som vtedy robil v Kalifornii a tam boli podmienky na prácu oveľa lepšie. Od grantového systému cez objednávanie materiálu až po vybavenie laboratórií.

Vráťme sa v skratke k tomu príbehu. Išli ste za oceán kvôli inej téme, tej ste sa tam museli venovať a svoj výskum týkajúci sa dovedy takmer neznámeho endokrinného orgánu hmyzu ste museli robiť po večeroch. Nenaštrbilo to trochu vašu vieru vo fungovanie systému výskumu za oceánom?

Ten príbeh je skutočne dlhší. Spomínaný endokrinný orgán som objavil na Slovensku počas doktorandského štúdia v SAV. Potom som odcestoval na ročný pracovný pobyt na University of Vermont, kde mi zmenili tému trikrát, čo nebolo práve najpríjemnejšie. Tak som odišiel na rok do St. Louis (Washington University), kde som sa venoval molekulárnej biológii a genetike hmyzu. Ale až tri roky na University of California považujem za výrazne prínosné. Je pravda, že som musel robiť na iných projektoch a mojej téme, ktorú som si priniesol z Bratislavy, som sa venoval len popri inej práci. Napríklad tak, že som sa po večeri vrátil do laboratória a robil do noci, kým som vládal. Ale aby som odpovedal na otázku – v USA platí, že musíte robiť na tom, za čo ste platený. Pokiaľ nepresvedčíte šéfa, že máte niečo naozaj zaujímavé. To sa mi nakoniec po štyroch rokoch podarilo a v laboratóriu profesora M. E. Adamsa som konečne mohol robiť na svojom projekte.

Dobre tomu rozumieme, že ste našli v tele húseníc dovedy neznámy orgán, ktorý reguluje ich zvliekanie?

Správne je – „takmer“ neznámy orgán. Ten orgán opísal Japonec Ikeda v roku 1913, ale jeho prácu som v dostupných zdrojoch nikdy nenašiel. Odvtedy až do prelomu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov sa tomu nikto nevenoval.

Vy ste ten orgán cieľavedome hľadali?

Na štúdium endokrinných orgánov hmyzu ma nasmeroval môj niekdajší školiteľ z Českých Budějovic, profesor Sehnal [prof. RNDr. František Sehnal, CSc., český entomológ, vedúci laboratória aplikovanej fyziológie hmyzu Entomologického ústavu AV ČR, bývalý riaditeľ Biologického centra Akadémie vied ČR – pozn. red.]. Vďaka jeho rade som prešiel od ekológie hmyzu k jeho fyziológii a endokrinológii. S jeho pomocou som mohol ísť už za bývalého režimu na prvú zahraničnú stáž do belgického Leuvenu, kde som získal chemikálie a protilátky potrebné na túto prácu a dokončenie doktorandúry. To je v skratke moja cesta k výskumu, o ktorom sme hovorili. Naozaj som našiel v tele hmyzu orgány, o ktorých nikto nič nevedel.

PUBLIKOVAŤ V NAJPRESTÍŽNEJŠÍCH
ČASOPISOCH JE DNES OVEĽA NÁROČNEJŠIE,
AKO PRED DVADSIATIMI
ČI TRIDSIATIMI ROKMI.

Výsledkom bolo, že po americkom pobyte ste to – spolu s profesorom M. E. Adamsom – opísali a publikovali v *Science*...

...prítom je zaujímavé, že na funkciu týchto endokrinných orgánov som prišiel opäť na Slovensku, kam som z USA odcestoval na konferenciu. Po návrate na pracovisko v Kalifornii som pokusmi overil predpokladanú funkciu a výsledky boli veľmi jednoznačné a presvedčivé.

Je to tak, že pri výskumoch niekedy posunú myslenie vedca náhody, nečakané podnety, zmena prostredia?

Moje – už dlhoročné – skúsenosti hovoria, že je to tak. Len je dôležité, aby bol človek pripravený, keď sa objaví niečo nové. Musí si uvedomiť súvislosti a možnosti, ktoré poskytuje nový poznatok a potom pokusmi dokázať, že ide o niečo dôležité a zaujímavé.

Je to vec vedomostí a otvorenej mysle?

Vedec musí mať otvorenú myseľ a práca ho musí baviť.

Otvorená myseľ je povinnou súčasťou výbavy vedca?

Určite.

Ale to sa nikde neučí, človek to o sebe v mladosti nevie. Čo keď sa dá na vedu a nakoniec sa zistí, že mu táto vlastnosť chýba?

Nuž – keď sa vám to stane a nechcete sa s vedou rozlúčiť, ostanú na vás technické práce. Budete odkázaný na príkazy, usmerenia a projekty svojho šéfa alebo budete musieť začať robiť niečo iné.

Je to ako vo futbale? Že vo veľkých projektoch sú „messiovia“ a „nosiči vody“?

Do istej miery sa to dá tak povedať. Vždy treba niekoho, kto prichádza s myšlienkami a projektmi, a ďalších, ktorí sa pridajú. Môj cieľ je vychovať čo najviac ľudí, ktorí budú samostatní, tvoriví a podľa možnosti čo najlepší. Samozrejme, treba aj nosičov vody, ale nemala by ich byť väčšina.

Projekt, ktorý ste v Amerike tak sľubne rozbehli, pokračoval?

Pochopiteľne. Stále sa rozvíja ďalej a v súčasnosti spolupracujeme na rôznych aspektoch tohto projektu s viacerými pracoviskami v USA, Kórei a Japonsku. Je čoraz zaujímavejší, len pýta stále viac ľudí a peňazí.

Ešte sa pristavme pri vašom návrate do tohto ústavu v polovici deväťdesiatych rokov, čo nebolo pre SAV práve najľahšie obdobie. Ako si na to spomínate?

Pokiaľ ide o vybavenie, boli tu dve staré chladničky. Ľudia boli skvelí, ale pracovné tempo v porovnaní so zahraničím biedne. Bol som zvonku zvyknutý robiť dvanásť či štrnásť hodín denne s tým, že výsledky sa doslova sypali. To bolo u nás nemysliteľné, lebo chýbali prístroje, služby a celková infraštruktúra.

Keď ste publikovali v *Science*, mali ste tridsaťosem rokov. Taký článok často býva vrchol práce vedca. Neprišlo to skoro?

Neberiem to ako vrchol, ale ako impulz. V *Science* sa mi zatiaľ publikovať viackrát nepodarilo, ale prišli ďalšie články v iných významných časopisoch – napríklad *Neuron*, *PNAS*, *Current Biology*... Súčasným cieľom je produkovať výsledky v našom laboratóriu, ktoré by sa dali publikovať v podobných časopisoch. Azda sa to ešte podarí, ale treba výrazne zmeniť náš príliš byrokratický a podfinancovaný systém, ktorý sa navyše neustále mení. Často k horšiemu.

Otvárajú významné publikácie jednoduchšiu cestu k ďalším?

Jednoduchšie sa získavajú projekty, hoci na Slovensku to celkom neplatí. To musím pripomenúť, lebo prvý projekt mi zamietli z dosť záhadných dôvodov. Myslím, že to bolo aj dobou. Teraz sa publikovanie v kvalitných časopisoch dosť výrazne oceňuje. Vtedy to nehralo významnejšiu rolu. Ale ešte by som sa chcel vrátiť k tomu veku...

Veku vedca?

Áno. Podľa mňa je medzi tridsiatkou a štyridsiatkou najproduktívnejší. Vládze fyzikely, má pružnú myseľ a množstvo nápadov.

O tom sa dosť polemizuje...

Aby ľudia stíhali robiť špičkovú vedu, treba byť dvanásť až štrnásť hodín denne v laboratóriu. A na to podľa mňa človek po šesťdesiatke už nemá dosť energie. V pokročilejšom veku sú však veľmi dôležité skúsenosti a organizačné schopnosti, takže treba mať skúseného šéfa, čo najviac produktívnych vedcov vo veku 30 až 40 rokov a šikovných študentov.

Váš pracovný životopis je bohatý na pobyty v zahraničí. Ako sa pozeráte na pohyb vedcov a ako na kolegov, ktorí vydržali desaťročia na jednom pracovisku?

To je jednoznačné. Ak chcete odborne rásť,

musíte chodiť na konferencie, pracovné pobyty a dlhodobé stáže. Určite by mal každý vedec pracovať dlhší čas na viacerých pracoviskách. Vo vyspelých krajinách je obvyklé, že keď človek skončí PhD., musí odísť na iné pracovisko, pobudnúť tam istý čas, a ak uspeje, môže si založiť vlastnú skupinu.

Je to dôležité aj kvôli konfrontácii?

Iste. Často sa stane, že človek vonku zistí, v ktorých oblastiach by sa mal zdokonaľovať. Keď sa stretnem so zahraničnými kolegami, vidím, ako rýchlo napredujú vo svojom výskume. Netyka sa to len stále dokonalejších a náročnejších technológií, ktoré používajú, ale aj ich spôsobu myslenia.

Pozeráte sa na pohyb vedcov rovnako aj ako riaditeľ, ktorému únik mozgov berie ľudí?

Jasné, že ma to hnevá, lebo mám niekedy pocit, ako keby sme vychovávali ľudí pre zahraničie. Jednou z mojich úloh je udržať schopných kolegov na našom pracovisku. Ale s tým, že budú pracovať nejaký čas aj na kvalitných zahraničných pracoviskách, kde sa môžu veľa naučiť. Každý, kto si tu urobí doktorandúru, by mal najmenej na rok odísť na zahraničné pracovisko. Keby tu ostal, postupne začne zakrpatievať.

Aj zoológie sa týka konštatovanie, že technológie teraz veľmi prudko menia vedu?

Jednoznačne. Študovať živý systém na akejkoľvek úrovni je veľmi zložitá a technológia v tom zohrávajú dôležitú úlohu. Firmy reagujú rýchlo na novinky a produkujú stále výkonnejšie a citlivejšie prístroje, metodické postupy, chemikálie, kity. A kto chce byť vo svojej oblasti vedy dobrý, musí tie technológie vedieť využiť. Na to, aby sa vám teraz podarilo publikovať v najprestížnejších časopisoch, musíte mať výborne vybavené laboratórium, skvelý tím a čosi, čo môžeme označiť za „politickú“ schopnosť svoje výsledky presadiť a spraviť svojej práci reklamu. Takže dostať výsledky svojho pracoviska do veľmi kvalitného časopisu je dnes oveľa náročnejšie, ako pred dvadsiatimi či tridsiatimi rokmi.

Vymenovali ste podmienky. Ak sa pozriete na váš ústav, vidíte ich tam?

Vďaka štrukturálnym fondom, ale aj iným grantom hlavne zo zahraničia sme teraz celkom slušne vybavení. Prístroje, ktoré chýbali pred tridsiatimi rokmi, už máme. Čo potrebujeme, sú peniaze pre schopných a výkonných ľudí. Veľmi chýbajú granty na platy pre skončených doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Zo základného tabuľkového platu títo ľudia pri cenách v Bratislave nevyžijú a utekajú do firiem alebo do zahraničia. Je to dlhodobý problém. Je naozaj čudné, že doktorand v Rakúsku má štipendium vo výške platu riaditeľa u nás. ▶

RNDr. Dušan Žitňan, DrSc., ukončil štúdium v odbore biológie na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave. Ako pracovník Ústavu experimentálnej biológie a ekológie (neskôr premenovaný na Ústav ekobiológie) SAV získal titul RNDr. a v roku 1990 obhájil vedeckú hodnosť kandidáta biologických vied (CSc.). V rokoch 1990 až 1995 pôsobil ako vedecký pracovník na viacerých univerzitách v USA. Od roku 1995 pracuje v Ústave zoológie SAV, kde v roku 2007 obhájil hodnosť doktora biologických vied (DrSc.). V rokoch 1997 až 2014 absolvoval niekoľko dlhodobých študijných pobytov v zahraničí (USA, Južná Kórea). Riaditeľom Ústavu zoológie SAV je od 1. júla minulého roka.

V jednom rozhovore ste povedali, že ak raz nebudete mať čas robiť v laboratóriu, že to zbalíte. Neblížite sa k tomu stavu?

Nie. Napríklad dnes som tam bol celé dopoludnie. Skvelé boli vianočné sviatky, keď som mal na prácu v laboratóriu relatívne dosť času.

Koľko času venujete šéfovaniu ústavu?

Neviem to rozlíšiť. Stále musím komunikovať s ľuďmi a snažím sa vždy robiť to, čo si myslím, že je pre ústav najlepšie. V tom je personálna, finančná i vedecká politika a na minúty by som to nerozdeľoval.

Museli ste sa učiť nové veci?

Iste. Najmä niektoré predpisy a zákony.

Brali ste funkciu s vedomím, že časť vedy budete musieť vypustiť?

Dokonca s vedomím, že zo začiatku sa jej možno nebudem môcť venovať takmer vôbec. A boli obdobia, keď som na ňu naozaj nemal čas. Ale teraz sa situácia upokojila a keď mám trochu času, rád sa venujem práci v laboratóriu.

Zaskočilo vás niečo? Napríklad administratívne povinnosti?

Hoci som počítal s tým, že to nebude jednoduché, zaskočili ma najmä veci, ktoré správdzali vnútorné pohyby tu v Akadémii. Ale všetko sa dalo zvládnuť. Našťastie tu mám ľudí, ktorí mi veľmi pomáhajú.

Povedali ste si pre seba, na ako dlho beriete funkciu riaditeľa a kedy sa zasa začnete venovať naplno vede?

Správna odpoveď je, že funkciu som zobral preto, aby som mohol pokračovať vo vede. Aby som zabezpečil, že sa ústav bude vyvíjať správnym smerom a aby v ňom boli podmienky na kvalitný výskum a pre schopných ľudí. Teda prístroje, zariadenia, perspektívne projekty a hlavne motivovaní a produktívni pracovníci.

Čo ste o svojich predstavách povedali svojim kolegom, ktorí sedia vo vedeckej rade?

Napríklad, že chcem dosiahnuť, aby sa ľudia tešili do práce. Že plánujem zachovať hlavné smery výskumu ústavu (základnú, aplikovanú a terénnu zoológiu) a podporovať perspektívne tímy a projekty.

Nakoľko sa zhoduje práca v ústave s laickou predstavou o zoológii, ktorú si ľudia mimo tejto brandže odniesli zo školy?

Pochopiteľne, že náš výskum má aj tú – povedzme klasickú – podobu. Ľudia chodia do terénu, hľadajú nové druhy a študujú aj vzťahy medzi jednotlivými druhmi a ich životným prostredím. Robím to aj ja v rámci monitoringu vzácných a zákonom chránených druhov.

Pomáhajú vám granty aspoň ako-tak zaplatiť ľuďmi?

Do určitej miery áno, ale na Slovensku nie je spoľahlivý ani stabilný grantový systém. Neustále sa menia pravidlá a donekonečna sa polemizuje o tom, či má mať prednosť základný, alebo aplikovaný výskum. Pritom je jasné, že kvalitný základný výskum je nevyhnutný na dosiahnutie výsledkov, ktoré sú použiteľné aj v praxi. Vzhľadom na nestabilnú situáciu a nedostatok financií z domácich zdrojov musíme zháňať peniaze zo zahraničia, kde je veľká konkurencia. Je to stále náročnejšie, byrokratická záťaž je neúnosná a zaberá veľmi veľa času. Špičkové tímy v zahraničí sa môžu venovať svojej práci a vôbec sa nemusia zdržovať vyplňaním nezmyselných a samoúčelných dotazníkov, správ a výkazov ako u nás. Viaceré zahraničné tímy dokonca nepotrebujú ani nesmú žiadať o granty, lebo sú financované súkromnými spoločnosťami. Naším vedeckým pracovníkom práve vyplňanie správ, písanie a spravovanie grantov zaberá väčšinu času, pritom by všetko mohlo byť oveľa jednoduchšie.

Ako sa formulovalo zameranie sekcií, z ktorých sa ústav skladá?

Ústav zoológie vznikol zlúčením časti pracovníkov z Centra biologických vied a re-

zortných ústavov začiatkom deväťdesiatych rokov. Spočiatku v ňom dominovali ekológovia vďaka tomu, že v tom čase boli na ekologický výskum vyčlenené peniaze od štátu a darilo sa získavať aj medzinárodné granty. Neskôr sa posilňovali takzvané „laboratórne“ odbory. Od fyziológie a molekúlárnej biológie až po medicínsku a aplikovanú zoológiu, ktoré sa vzájomne prekrývajú.

A teraz?

Teraz laboratórny výskum dominuje, ale chcel by som udržať aj klasickú zoológiu a ekológiu, lebo je dôležitá. Záleží predovšetkým od kolegov, ako sa im bude dariť získavať projekty.

Nešoférujú tak trochu smerovanie ústavu peniaze na projekty?

Istým spôsobom áno. Veď vieme, že o peniazoch na projekty rozhodujú politici, má do toho čo povedať aj súkromný sektor, takže teraz je veľký dôraz na aplikovaný výskum. Tomu sa musia ľudia v ústave prispôbiť.

Mení sa podľa toho aj zloženie ľudí?

Do určitej miery áno. Spomínal som, že začínajú prevládať tí laboratórne založení. Ale snažíme sa to vyvažovať.

ných druhov v spolupráci so Štátnou ochranou prírody a inými organizáciami. Ďalšie smery sú založené na pomerne zložitých a náročných molekulárnych a fyziologických analýzach. Bez ohľadu na zameranie, keď sa vo výskume darí, sú z toho kvalitné články a patenty a v konečnom dôsledku aj peniaze na ďalšie projekty. Mnohí o našej práci veľa nevedia, tak to musíme verejnosti vysvetľovať formou popularizačných článkov, na výstavách a vystúpeniach v rozhlasoch či televízii.

Môžeme stručne predstaviť sekcie ústavu?

Sekcia ekológie živočíchov sa zaoberá suchozemskými i vodnými živočíchmi – od hmyzu cez vtáky až po cicavce. Sekcia medicínskej zoológie sa venuje predovšetkým roztočom alebo kliešťom a chorobám, ktoré prenášajú. Prácu sekcie biokontroly a bioterapií asi verejnosť najviac pozná cez využitie múch na liečenie nehojajúcich sa rán, alebo vďaka výskumu, ktorý rieši využitie pijavíc na riešenie rôznych chorôb – napríklad krčových žíl či vysokého krvného tlaku.

A sekcia molekulárnej fyziológie?

Venujeme sa rôznym molekulárnym postupom pri štúdiu nervového a endokrinného systému hmyzu a kliešťov.

Považujete zameranie ústavu za perspektívne?

Samozrejme, chcel by som ho udržať a podľa možnosti sem prilákať nových ľudí, aj tých zo zahraničia. Ale tu sú limitom peniaze.

Využili ste projekt SASPRO?

Mali sme už schválenú kandidátku, ale dostala ponuku pracovať na Floride, tak dala prednosť tej.

Aspoň stručne sa vráťme k vášmu minuloročnému zámeru začleniť sa do Biomedicínskeho centra (BMC). Nakoniec sa to nestalo (Správy SAV 6/2015, Skutočnosťou aj tretí pilotný projekt). Najprv teda – čo vás tam lákalo? Bola to tá medicínsky orientovaná časť vášho výskumu?

Áno. Tri sekcie nášho ústavu majú dobre fungujúcu spoluprácu s Virologickým ústavom [ten sa stal súčasťou BMC – poznámka redakcie] a to bol podstatný dôvod, prečo sme sa o to zaujímali. Ďalšími prepojeniami boli spoločné projekty financované z Agentúry na podporu výskumu a vývoja, štrukturálnych fondov alebo rámcových programov EÚ.

A váš súčasný pohľad na BMC?

Ako som už pre *Správy SAV* uviedol, my sme pozastavili vstup, lebo sme si neboli istí postavením pôvodných ústavov v BMC. Chceme to nechať otvorené, uvidíme, ako sa to vyvinie.

Z PROJEKTOV ÚSTAVU

Vývoj diagnostických postupov pre detekciu patogénov prenášaných kliešťami a postupov na prípravu vakcín proti kliešťom bol projekt financovaný zo štrukturálnych fondov EÚ. Žiadateľom bol Ústav zoológie SAV a partnermi tímy z Virologického ústavu a Ústavu molekulárnej biológie SAV. Tím v Ústave zoológie sa zamerával na identifikáciu, genetickú variabilitu a epidemiologický výskum kliešťami prenášaných patogénov v rámci Bratislavského kraja. V spolupráci s Ústavom molekulárnej biológie vyvinuli nové metódy na rýchlu diagnostiku kliešťami prenášaných patogénov. Pripravili DNA čipy a vyvinuli detekčné DNA testy na identifikáciu a diagnózu širokého spektra kliešťami prenášaných patogénov. Ďalším zámerom projektu bolo v spolupráci s Virologickým ústavom navrhnuť postup pre vývoj účinnej vakcíny proti prenosu patogénov z kliešťa na hostiteľa. Podarilo sa identifikovať vhodné antigény na vývoj peptidových vakcín proti takémuto prenosu.

V rámci integrovaného projektu 7. rámcového programu EÚ **Biológia a kontrola vektormi prenášaných infekcií v Európe** sledovali vedci prítomnosť a množstvo pôvodcov nákaz prenášaných kliešťami a drobnými cicavcami na Slovensku. Pomocou molekulárných metód zistili mikroorganizmy vo vzorkách z kliešťov a ich hostiteľov z rôznych lokalít Slovenska (urbánna oblasť, nefragmentovaný les, poľnohospodárska krajina). Potvrdili rozdiely v stupni zamorenia kliešťov *Ixodes ricinus* a ich hostiteľov patogénnymi mikroorganizmami (napr. *Borrelia*, ktorá spôsobuje vážne zápalové kĺbové alebo nervové poruchy). Zistili tiež rozdiely v genetickej rozmanitosti mikroorganizmov v závislosti od miesta ich výskytu, ako aj riziko prenosu nákaz na človeka a zvieratá v rôznych oblastiach Slovenska.

Výskum a vývoj nových bioterapeutických metód a ich využitie pri liečbe niektorých závažných ochorení vznikol ako spoločný projekt ústavu a eseročky Scientica. Jeho nosnou ideou bol výskum, vývoj a klinická štandardizácia bioterapeutických metód. Vybudovalo sa spoločné bioterapeutické pracovisko na produkciu biologických agens (sterilné larvy múch, včelie produkty, pijavice, ryby *Garra rufa*) na terapeutické účely. Projekt umožnil komplexný výskum, vývoj a aplikáciu nových bioterapeutických postupov a technológií. Vyvinuli metódy purifikácie anti-biofilmových látok z larválnych produktov muchy *Lucilia sericata*. Dokázali antibakteriálnu aktivitu infikovaných lariev a analyzovali nové proteolytické enzýmy. Unikátne výsledky sa dosiahli pri analýze účinkov sektrétov z lariev *Lucilia sericata* spolu s rôznymi formami polymérnych hydrogelov na čistenie a hojenie dlhodobo sa nehojajúcich rán. Výsledky boli podkladom na dve patentové prihlášky.

Projekt štrukturálnych fondov **Vývoj ekologických metód na kontrolu populácií vybraných druhov lesných škodcov v zraniteľných vysokohorských oblastiach Slovenska** mal za cieľ navrhnuť efektívny monitoring lesných škodcov a vyvinúť bezpesticídové metódy na kontrolu ich populácií. V rámci projektu bolo vybudované a prístrojovo vybavené moderné vedecké laboratórium v priestoroch výskumného pracoviska Štátnych lesov TANAP. Na identifikáciu populácií lykožrúta bola spracovaná genetická analýza vzoriek z niekoľko desiatok lokalít Karpát, ktorá odhalila jeho šírenie v období po poslednom zaľadení. Metóda na meranie vybraných morfológických znakov sa ukázala vhodná na rozlišovanie populácií na menších územných celkoch. Pre potreby prognózy dynamiky zmien početnosti bol vyvinutý a otestovaný program, ktorý na základe niektorých environmentálnych parametrov umožňuje stanoviť počet generácií, termín ich nástupu a dynamiku vývoja. Program bol v roku 2014 úspešne otestovaný. Po rozsiahlych testoch sa podarilo vyselektovať kmeň, ktorý bol patentovaný a potenciálne je využiteľný ako bioinsekticíd.

(uz)

Ako teda vidíte budúcnosť ústavu?

Ak sa nám podarí získať zaujímavé projekty a v rámci nich ďalších kvalitných ľudí, uvažujeme o tom, že prejdeme transformáciou sami. Doteraz sme boli vcelku úspešní po vedeckej i finančnej stránke. Ak bude veľký tlak, aby sa menšie ústavy spájali, začneme rokovať s možnými partnermi. Ale nie som priaznivcom príliš veľkých celkov.

Ako úspešný je tento ústav, pokiaľ ide o aplikovaný výskum?

Už sme sa toho dotkli... Máme výhodu, že naše výstupy v tomto smere sú veľmi dobré a atraktívne aj pre verejnosť. Hovorili sme

o využití múch a pijavíc v medicíne, ale je toho viac. Ústav napríklad dodáva hydrogely s aktívnymi zložkami slín z lariev muchy *Lucilia serricata*, ktoré majú liečivé účinky a používajú sa na liečenie pacientov trpiacich chronickými nehojajúcimi ranami. Veľkochovú muchu domácej (*Musca domestica*) predstavujú významný a veľmi účinný spôsob biodegradácie trusu domácich zvierat. Sterilizácia masovo chovaných múch tse-tse *Glossina sp.* sa využíva v boji proti týmto prenášačom patogénov dobytka a človeka. Pracujeme na vakcínach proti kliešťom, ktoré sú tiež významnými prenášačmi viacerých nebezpečných patogénov.

Martin Podstupka | Foto: Vladimír Šimiček

OSOBITÝ SCENÁR PRE MURÁRIKA ČERVENOKRÍDLEHO

Každý rastlinný a živočíšny druh stvorila príroda s jedinečnou výbavou povahových vlastností a vlôh, ktorou sa odlišuje od ostatných. A pre každý druh napísala jedinečný scenár života. Rastlina i živočích v ňom majú určené prostredie, kde budú žiť, v akom časovom úseku roka a akým spôsobom budú v ňom účinkovať. Živočíšny druh má od prírody navyše predpísaný špecifický vzorec správania, ako aj to, ako bude vo svojom domovskom prostredí tráviť čas v časovom intervale dňa a roka.

V slovenských horách hniezdi 20 až 30 párikov vzácneho operenca – murárika červenokrídleho. Za rezidenciu, kde bude podstatnú časť svojho života účinkovať, mu príroda určila skalné prostredie. Hoci je tento biotop nehostinný, jeho scenériu najlepšie vystihuje prívlastok rozprávkový. Skalné útvary v podobe zráznych bráľ, galérií, veží a komínov zdobí príroda v každom ročnom období do nevidanej krásy. A dáva si záležať.

Návrat na hniezdisko

Murárikovi červenokrídlemu napísala príroda naozaj geniálny scenár života a na mieru mu ušila aj špecifickú rolu, v ktorej v ňom účinkuje. V skorom predjarí sa párik murárikov vracia na svoju trvalú adresu – do staronového domova. Tým sú vápencovo-dolomitové skalné galérie vysoko v horách nad hornou hranicou lesa alebo skalné tiesňavy v dolinách. Páriky nezvyknú len tak z roztopaše meniť adresu svojho trvalého bydliska. Na lokalitu, kde sa vyliahli ako mláďatká, sa vracajú každý rok, aby tam pokračovali v zachovaní rodu. Máloktoľ ktorý operenec prejavuje rodisku takú vernosť.

Do staronovej skalnej rezidencie priletia väčšinou o niekoľko dní skôr samček, ktorý má na starosti vydobytie a obhajovanie teritória. Keďže táto úloha samičke odpadá, nemusí sa na trvalú adresu z miesta prechodného bydliska – kameňolomu alebo zrúcanín hradu – ponáhľať tak ako jej partner.

Samček podniká počas dňa niekoľko okružných preletov po hranici, ako aj krížom-krážom hniezdneho teritória. A stále si popisuje tichú, melodickú pesničku, aby tak dal všetkým záujemcom najavo, že toto územie už má svojho vlastníka, ktorým je on.

Choreografia zasnub

Keď sa napokon po zdarne prežitej zime vráti do skalného domova aj samička, začne samček so zaliečaním. Neznášanlivosť partnerov, ktorá dosahuje v zimnom období maximálne možné hodnoty, sa musí utlmiť, aby boli schopní vôbec založiť potomstvo. A hoci sa na hniezdisku stretnú obyčajne staronoví snúbenci, pytačky vyzerajú tak, akoby sa na nich zoznamovali neznámi partneri. Vzájomné rituálne prekáračky majú v živote murárikov nezastupiteľný význam. Práve nimi sa odbúrava neznášanlivosť, ba vari až nevráživosť, ktorá sa medzi oboma partnermi vyvinula počas jesenného obdobia.

Choreografia zasnubného vzdušného letu samčeka je naozaj obdivuhodná. Majstrovstvo, s akým zaľúbenec ukazuje artistické kreácie v podobe premetov, točiek a vývrtiek, vyráža dych. Pri vzdušnom predstavení necháva vyniknúť neobyčajne pestrej a oslňujúcej farebnej mozaiky krídel.

Snaží sa tak zaimponovať svojej staronovej nastávajúcej. Tá sprvoti otáľa a tvári sa, že samček jej je ľahostajný.

Rozdelenie rolí

Po spárení partnerská dvojica ako-tak spolunažíva a zhostuje sa rodičovskej roly pri výchove potomstva. Nemožno však v žiadnom prípade hovoriť o nejakom vzornom a bezkonfliktnom spolužití. Dalo by sa povedať, že je to „trpený“ vzťah, ktorý nemá za úlohu nič viac, ako len zachovanie rodu.

Samička sama zahrieva znášku, a tak je počas troch týždňov závislá od toho, že ju kŕmi samček. Ten sa o ňu vzorne stará. Vo viac-menej pravidelných intervaloch svoju družku zásobuje potravou. Na výchove mláďat, ktoré sa páriku murárikov červenokrídlych vyliahnu počiatkom júna obyčajne len tri alebo štyri, sa podieľajú mesiac obidvaja rodičia. Spočiatku, keď ich samička zahrieva, zostáva starosť s kŕmením všetkých v podstatnej miere na pleciach samčeka. Samička v tomto štádiu len občas opustí dutinu, aby si povystierala stŕpnuté údy a našla niečo do žalúdka. Keď mláďatá podrastú a trochu sa zaperia, so zháňaním potravy začne vypomáhať aj ona. Po tom, čo mláďatá koncom júna alebo začiatkom júla začnú vylietavať z dutiny, sa rodičia venujú starostlivosti o potomstvo ešte niekoľko dní. Až pokiaľ nie sú mláďatá schopné samostatnej existencie.

Rozkmitenie v rodinách

Keď si párik počas augusta zmení perie, zotrú sa vizuálne rozdiely medzi samčekom

MURÁRIK ČERVENOKRÍDLY (TICHODROMA MURARIA)

Veľkosť 16 cm, rozpätie krídel 30 cm, váha 19 g. Samček má na jar a v lete čiernu bradu, zvyšnú časť roka bielu. Samička má hrdielko biele po celý rok. Čierno-sivý vtáčik s karmínovočervenými krídlami, okrášlenými párovými sietivito bielymi oválnymi škvrnami. V pokojovej póze počas odpočinku na sivom skalnom podklade dobre maskovaný, a preto ľahko prehliadnuteľný. Pri šplhaní murárik trhavo roztvára krídla, čím sa odkrývajú ich kontrastne sfarbené partie (veľké biele elipsovité škvrny na ručných letkách, ako aj fluoreskujúci, lesklý karmínový lem na nich), ktoré na zložených krídlach nie je vidieť.

Veľké elipsovité krídla a široký chvost robia z murárika červenokrídleho jedného z najšikovnejších akrobatov v celej vtáčej ríši. Pomer medzi hmotnosťou tela a plochou krídel má toto vtáčie stvorenie spomedzi všetkých európskych operencov najnižší (zaťaženie pod 0,1 g/cm²), čo mu umožňuje ľahko poletovať charakteristickým cikcakovitým štýlom okolo skalných stien a veží. Veľké oválne krídla murárikovi navyše umožňujú aj predvádzanie trepotavého letu na mieste, keď z povetria v tesnej blízkosti skalného brala sústredene pátra po koristi v puklinách, škárach či v sporej vápencovo-dolomitovej vegetácii.

(ms)

kom a samičkou. V tomto mesiaci sa rodinné zväzky murárikov červenokrídlych rozpadajú. Začne sa u nich prejavovať syndróm nápadnej vzájomnej neznášanlivosti, ba vari až nevráživosti, a tak sa jeden druhého snažia z územia vyhnať. Vzorec správania nariaďuje partnerom rok čo rok opakovaný jesenný rozchod. Partneri na seba na pol roka načisto zanevrú. Všetky muráriky, odhliadnuc od toho, či sú si blízkymi príbuznými, alebo nie, sa začínajú na sklonku leta nenávidieť, a to doslova na život a na smrť.

Prejavy vysokého stupňa neznášanlivosti medzi murárikmi v jesennom a zimnom období nemajú pôvod v nejakej roztopaši. V nehostinnom skalnom prostredí je po lete ponuka živočíšnej potravy veľmi skromná. A to platí aj o zimovisku. Ak by párik murárikov zimoval na jednej lokalite, nevystačila by obom na celé zimné obdobie. A tak by nemusel prežiť ani jeden z dvojice. Ak však „zimnú dovolenku“ trávi každý v inej destinácii, pravdepodobnosť prežitia obidvoch sa znásobuje. A tým aj vyhliadka na založenie nového potomstva a zachovanie „pochoďne“ života na jar.

V priebehu septembra a októbra teda opúšťajú jedinca tohto zvláštneho operenca svoje trvalé domovy vysoko v horách a presúvajú sa do dolín. Do svojich prechodných bydlísk, ktorými bývajú najčastejšie opustené kameňolomy alebo ruiny hradov a zámkov.

Opäť volanie domova

Tam potom prežívajú každý osve zimu až do konca februára. A hoci ide naozaj o dovolenku, murárikom červenokrídlym, rovnako ako všetkým sťahovavým vtákom, sa „v cudzine“ za domovom veľmi cnie. Na sklonku zimy sa v nich prebudí pud zachovania rodu, ktorý s postupne sa predlžujúcim denným svitom každým dňom silnie viac a viac. Vtáky tak začínajú pociťovať nutkanie vrátiť sa do rodiska.

Populácia murárika červenokrídleho na Slovensku v ostatných rokoch nápadne klesla. Pred tridsiatimi rokmi sa odhadoval ich počet na 40 až 60 párov, dnes je to menej ako polovica. Nápadný úbytok názorne demonštruje príklad z Veľkej Fatry. V rokoch 1992 a 1993 na území tohto pohoria hniezdilo 11 párov, v roku 2015 len tri. Na stav populácie murárika má vplyv najmä nepriaznivé počasie počas výchovy potomstva (viacdnové chladné počasie so snežením počas mája, ktoré máva za následok nižšie počty odchovaných mláďat, môže spôsobiť aj úplné znemožnenie hniezdenia). Zdrvivúce následky na populáciu murárika červenokrídleho v našich pohoriach malo napríklad chladné počasie sprevádzané extrémnymi poryvmi vetra 15. mája 2014. Vo víchrici vtedy zahynuli na niektorých vysokohorských lokalitách aj dospelé vtáky, takže mláďatá osireli. Rekolonizácia nebude rýchla, keďže populácia nie je početná.

Najvýznamnejšie výsledky výskumu

Pomocou krúžkovania som zistil vernosť jednotlivých párov murárika červenokrídle-

ho hniezdnym lokalitám viac rokov za sebou a potom aj ich potomkov svojim rodiskám. Podobne silná zviazanosť sa preukázala pri jedincoch k zimným stanovištiam. Keďže muráriky vykazujú vysoký stupeň vernosti hniezdiskám, ktoré sú od seba vzdialené aj desiatky kilometrov, jedinca majú sťažené podmienky na vyhľadávanie partnerov po „odvoení“. Hypotéza, ktorú som si stanovil, že pri murárikoch dochádza aj k inbrídingu (páreniu medzi pokrvnými príbuznými), sa viacročným výskumom potvrdila. Zaznamenal som úspešné hniezdenie

otca s dcérou a brata so sestrou, pričom potomkovia týchto „rodinných“ párikov zostali plodné. Krúžkovanie prinieslo zaujímavé poznatky, aj čo sa týka dĺžky života tohto vtáčieho druhu. Jedného murárika, ktorého som krúžkoval ako mláďa, som odchytal po dlhých desiatich rokoch. Bol to však „murárikovský Matuzalem“. V priemere sa muráriky červenokrídle dožívajú päť až sedem rokov.

Miroslav Saniga,
Ústav ekológie lesa SAV | Foto: autor a archív

O AUTOROVI

Doc. Ing. Miroslav Saniga, CSc., je samostatný vedecký pracovník. Absolvoval Lesnícku fakultu Technickej univerzity vo Zvolene. Pred nástupom do Ústavu ekológie lesa SAV v roku 1993 pracoval aj v Správe Národného parku Malá Fatra. Špecializuje sa na ekológiu a etológiu vtákov, biodiverzitu a ochranu terestrických ekosystémov, vzťah medzi vtáčou a rastlinnou zložkou ekosystémov... Získal rad ocenení, medzi nimi aj Cenu SAV za vedecko-popularizačnú činnosť. Je autorom populárno-vedeckých kníh o živote prírody tak pre deti a mládež, ako aj pre dospelých.

DOTYKY KRIŠTÁLOVÉHO KRÍDLA

IGOR LACÍK PRI PREBERANÍ KRIŠTÁLOVÉHO KRÍDLA

„Nemôžem nepoďakovať tým, ktorých sa táto cena najviac týka: pacientom, čo trpia na cukrovku. Ďakujem za nesmiernu podporu a neustále kontakty so stovkami ľudí na celom Slovensku, ktorí nás pozorujú, sledujú našu prácu a s trpezlivosťou, za ktorú im ďakujem, čakajú, s čím novým prídeme,“ povedal koncom januára Ing. Igor Lacík, DrSc., tesne po tom, ako si prevzal Krištáľové krídlo v oblasti medicína a veda.

Len tím potvrdil to, o čom hovoril o niekoľko mesiacov skôr v rozhovore pre *Správy SAV* (5/2015, *Veda je značne konkurenč-*

ná). Že prácu na výskume, ktorý môže pomôcť cukrovkárom, vníma ako obrovskú zodpovednosť.

Vedci so šancou

Ak boli medzi ľuďmi, ktorí mu v tom momente tleskali, takí, čo jeho prácu nepoznali, chvíľu predtým sa dozvedeli, že tento expert v polymérnej chémii (a riaditeľ Ústavu polymérov SAV) sa už roky venuje výskumu na enkapsulovaných pankreatických ostrovčekoch. Ak by sa transplantovali napríklad do brušnej dutiny, v tele diabetika by fungovali ako nepretržitý senzor glukózy a kontinuálna inzulínová pumpa so schopnosťou ustrážiť správnu hladinu cukru. Zjednodušene: cieľom je, aby imunitný systém nedokázal rozpoznať transplantované ostrovčeky ako cudziu látku a zabrániť im, aby v tele robili, čo majú. „Nevyriešili sme problém s cukrovkou, no sme tí, ktorí majú na to šancu,“ povedal tento vedec pred časom hosťom vedeckej kaviarne SAVinci.

Ako odznelo na vyhlasovaní laureátov Krištáľového krídla, zaslúžil sa, aby sa slovenský tím v roku 2015 stal členom prestížneho enkapsulačného konzorcia Juve-

nile Diabetes Research Foundation. Je to doteraz najvýznamnejšie zoskupenie vedcov riešiacich jedinou úlohu – transplantáciu enkapsulovaných „ostrovčekov“. „Musím sa poďakovať mojim kolegom, úžasnému tímu, ktorý mám v Ústave polymérov, a aj za podporu zo strany Slovenskej akadémie vied. Táto téma je globálna a pokrýva problémy celého sveta. Ocenenie prišlo vďaka tomu, že môj tím zohral v tomto výskume úlohu, ktorá bola rozpoznaná nielen doma, ale aj v zahraničí. Sme adekvátnym partnerom vo svetovom výskume v liečbe cukrovky pomocou enkapsulovaných ostrovčekov,“ povedal I. Lacík pri preberaní ocenenia.

Rozhodlo laboratórium

Krištáľové krídlo v tejto kategórii by v januári dostal niekto iný, keby na rimavskosobotskom gymnáziu nemali pred rokmi výbornú učiteľku chémie, ktorá v I. Lacíkovi niekedy v treťom ročníku objavila, že k tejto prírodnej vede patrí. O rok poslal prihlášku na Chemicko-technologickú fakultu Slovenskej vysokej školy technickej (dnes Slovenská technická univerzita). Prijali ho, no nie na anorganiku, kam sa hlásil, ale na

smer „plasty a kaučuk“. „Nemal som predstavy, čo sa za tým skrýva,“ spomína. No bol rok 1981 a ak by odmietol, druhá možnosť bola dvojiročná vojenská služba. „To mi pomohlo zaľúbiť sa do plastov a kaučuku,“ hovorí s úsmevom. A dodáva, že takto prozaicky vznikol jeho vzťah s polymermi.

Ako upozorňuje, na univerzitu síce prišiel dobre pripravený z teoretických vecí, ale úplne slabý v laboratóriu. „Vedel som, že s tým musím niečo robiť, tak som hľadal príležitosti. Našla sa cez študentskú vedeckú odbornú činnosť [ŠVOČ – poznámka redakcie] v Ústave polymérov SAV,“ vraví. Ako „švočkář“ a prvák na vysokej škole mal tak šancu učiť sa v laboratóriách i mimo nich od vedcov, ktorí boli v tejto brandži pojmami. Ostal tam počas piatich rokov štúdia a zdôrazňuje, že tá prax z ústavu SAV mu v škole veľmi pomohla. Okrem iného aj v tom, že získal vzťah k problematike polymérov. Po škole síce skúsil v lete prax v dvoch chemických na severe Slovenska, ale fabrika v jeho porovnávaní s vedeckým ústavom neobstála a na jeseň už bol jeho zamestnancom.

Podmienky pre lídrov

V stave pracovníkov Ústavu polymérov je takmer tridsať rokov. Ale zdôrazňuje, že poznanie iných pracovísk, zmena kolegov a aj výskumnej témy je pre každého vedca veľmi dôležitá. Okrem zahraničných stáží podľa neho pomáha spoločné riešenie projektov, otváranie sa iným pracoviskám. „Páči sa mi systém, povedzme, v Nemecku, že človek spravídla nemôže robiť profesúru tam, kde robil habilitáciu,“ zdôrazňuje. „Preto sa snažím, aby mladí kolegovia odchádzali na zahraničné pracovné pobyty,“ hovorí tento

riaditeľ ústavu. S tým, že ideálne je, keď sa podarí ich potom aj priviesť späť.

Spomína, že pobyt v každej z krajín, kde mal možnosť pôsobiť (Austrália, Francúzsko, USA, Nemecko či Švajčiarsko), mal svoje špecifiká. V Austrálii bol v jednom z najlepších svetových tímov v emulznej polymerizácii. Podľa neho to bolo prostredie flexibility, voľnosti a súčasne profesionality, vedomostí a jednoznačných vedeckých plánov. „V tíme, do ktorého som prišiel, boli dvaja profesori a dvadsať doktorandov. Na Slovensku je pomer doktorandov a profesora skôr opačný,“ pripomína.

Na otázku, či u nás nejde o dedičstvo minulosti a či je možné to rýchlo zmeniť, reaguje odmietavo: „Myslel som si, že zmena u nás nebude trvať roky. Ale obávam sa, že áno. Problém je aj práca tímu. Tam sme si často sadli len v partii doktorandov a diskutovali o práci. Na Slovensku tímová práca – aká všade vo svete určite existuje – nie je vždy samozrejma a prirodzená. Niekedy mám dojem, že sa nenachádza dostatok času na potrebné diskusie, ako dotiahnuť veci do konca,“ tvrdí. A nesúhlasí s tým, že by to bola generačná záležitosť, hoci vysvetliť to dedičstvom z minulosti je lákavé. „Ale aj medzi ľuďmi, ktorí pôsobili na zahraničných inštitúciách a mali by prispieť k tomu, aby sa pomery na našich pracoviskách priblížili tým zahraničným, pozorujem, že niektorí sa časom radšej adaptujú na existujúce prostredie, než by sa pokúsili presadiť nové pravidlá,“ pripomína tento vedec. Dodáva, že veľa závisí od vonkajších podmienok, ktoré však nemôžu byť neustále ospravedlňovaním, prečo veci na Slovensku idú „...inak, ako by sme si to predstavovali“.

„Vedecký chlebič nie je jednoduché povolanie a v dnešných podmienkach by už

veda nemala byť sociálna,“ pokračuje v tejto téme I. Lacík. Podľa neho by v nej mali mať priestor tí, ktorí chcú a vedia robiť povolania súvisiace s vedeckou prácou. Selekcija je podľa neho zásadná vec. „Je potrebné vytvoriť podmienky pre lídrov s nápadmi a schopnosťami ich uskutočniť, pretože kvalitná práca je podstatná pre urobienie zmien,“ hovorí.

Pacienti čakajú

Už nomináciu na Krištáľové krídlo bral ako ocenenie. A šancu, že ho získa – aj vzhľadom na kvality dvoch ďalších nominovaných – vnímal len matematicky: čosi cez 33 percent. „Ani Peter Celec, ani Peter Vršanský [viac inom mieste – poznámka redakcie] nie sú ľudia, ktorí sedia niekde v kúte a zrazu na nich spadne úspech. Sú to vedci, čo tvrdo a cielene pracujú. Obaja sú skvelí ľudia. To ocenenie by si zaslúžil ktorýkoľvek z nich,“ dodáva I. Lacík.

Vníma, že výskum enkapsulovaných ostrovčekov je viac na očiach verejnosti. Pritom nie každý je si vedomý, že ide o vedeckú prácu, ktorá niekedy vedie k cieľu – ale niekedy aj nie. Pripomína, že zatiaľ sa u žiadneho pacienta na svete nepodarilo enkapsulovanými ostrovčekmi dlhodobo ukontrolovať hladinu cukru. „To je odkaz, ktorý, bohužiaľ, musím dávať tým, čo sa ma pýtajú, kedy to bude a či sa môžu diabetickí pacienti zúčastniť na klinických testoch. Je skvelé, že sme súčasťou tímu silných hráčov, ktorí na tom robia, ale v tejto chvíli nemožno povedať, kto a kedy to vyrieši,“ upozorňuje tento chemik. „Vývoj materiálu na zabránenie reakcie imunitného systému a zabezpečenie dlhodobej ▶

SILNÁ KATEGÓRIA

Na Krištáľové krídlo v kategórii medicína a veda bol nominovaný aj **Mgr. Peter Vršanský, PhD.** (Ústav vied o Zemi SAV). Ako odznelo pri predstavovaní nominovaných, v minulom roku objavil v „kryštáli“ mjanmarského jantáru z čias dinosaurov celý, dokonale zachovaný hmyz, ktorý sa nepodobá na nič, čo dnes žije na Zemi. V roku 2015 viedol vzdelávací projekt *Petržalská superškola* pre viac ako šesťtisíc žiakov základných škôl (*Správy SAV 5/2015, Svet bude o vede*). P. Vršanský bol aj organizátorom celoštátnej stredoškolskej súťaže 2015: *UNESCO biosféra Sumaco (okom vedy: mesiac v pralese)*, ktorej traja víťazi boli minulý rok súčasťou ďalšej z jeho expedícií do rezervácie v ekvádorskom pralese. O jeho poznatkoch z tejto lokality informoval minulý rok na svojej úvodnej stránke aj portál *bbc.com*, ktorý písal o jeho objave prostredia takzvaných „chodiacich stromov“. Článok je jedným z krokov tohto vedca, ako upozorniť na kľčovanie praleasa, ktorý sa podľa jeho slov „môže pochváliť najväčšou biodiverzitou na Zemi“. P. Vršanský sa minulý rok podieľal aj na projekte, pri ktorom sa na Slovensku podarilo dvoma nezávislými metódami obnoviť na vizualizáciách tretí rozmer stlačenej skameneliny z Cerevej (*Správy SAV 6/2015, Vzácne oblity bzdochy a chodiace stromy*). P. Vršanský okrem iného viedol medzinárodný tím, ktorý opísal svetielkujúceho švába z Ekvádoru, čo sa takto maskoval za jedovaté kováčiky rodu *Pyrophorus*, a dostal sa medzi najvýznamnejšie objavy všetkých vedných disciplín (podľa *Science*) a medzi 10 najvýznamnejších biologických objavov roku 2012 na svete (rovnako ako žijúci skáčuci šváb podobný jurskému – v roku 2010).

Tím, ktorého bol súčasťou, zaujal aj objavom švába, ktorý vyhybnul a kolonizátor ho po miliónoch rokov priviezli naspäť na americký kontinent. „Máme vedca, ktorého výsledky pozná celý svet,“ komentoval jeho nomináciu Dr. Ing. František Simančík, manažér pre vedu a výskum Ústavu materiálov a mechaniky strojov SAV a člen komisie, ktorá medzi nominovanými vyberala víťaza.

„Publikuje poznatky, o ktorých som nečítal ani v zahraničnej literatúre,“ povedal o treťom nominovanom iný člen komisie, prof. MUDr. Ján Breza, DrSc., prednosta Urologickej kliniky Lekárskej fakulty UK a Univerzitetnej nemocnice Bratislava. Muž, o ktorom hovoril, bol **doc. MUDr. Ing. RNDr. Peter Celec, DrSc., MPH**, ktorý prednáša a venuje sa výskumu v oblasti molekulárnej biomedicíny. Roky úspešne vedie mimoriadne produktívnu skupinu mladých vedcov a doktorandov v Ústave molekulárnej biomedicíny Lekárskej fakulty UK, v minulosti bol krátky čas riaditeľom Molekulárno-medicínskeho centra SAV (v súčasnosti je to už Ústav klinického a translačného výskumu, Biomedicínske centrum SAV). (pd, lt) | Foto: archiv

PETER VRŠANSKÝ

funkčnosti enkapsulovaných pankreatických ostrovčiek po ich transplantácii predstavujú veľmi zložitý problém,“ dodáva.

Výskum ako relax

V porovnaní s „ostrovčkami“ je – ako hovorí – jeho druhá výskumná oblasť oddychom. V nej sa zameriava na kinetiku radikálovej polymerizácie vo vodnej fáze. Vysvetľuje, že na to, aby mal polymérny materiál isté vlastnosti, treba nastaviť jeho syntézu, aby bola výsledkom istá molekulová hmotnosť a určité chemické zloženie.

„Aby sme pochopili chemické deje a boli schopní modelovať, vedeli predpovedať, čo dostaneme – bez experimentu – potrebujeme vedieť rýchlostné konštanty,“ hovorí. Dodáva, že sú materiály, ktoré sa vyrábajú desiatky rokov pre veľa rôznych aplikácií. Ale pochopiť podstatu chemických dejov určujúcich ich vlastnosti je do istej miery čierna skrinka.

„Teraz sme vďaka získaniu rýchlostných konštánt individuálnych krokov syntézy polymérov rozpoznali mechanizmus a okrem poznania prírodných javov poskytujeme návod, ako ukontrolovať syntézu a vlastnosti polymérov,“ pripomína. S tým, že aj v tejto téme je v posledných desiatich rokoch autorom a spoluautorom množstva publikácií v prestížnych časopisoch. A vzápätí dodáva, že je o túto tému silný záujem zo strany firiem, ktorý sa okrem iného zhmotňuje do podoby dlhodobého kontraktového výskumu s významnou zahraničnou chemickou spoločnosťou.

Keď sa ľudí spýtate na voľný čas a oddych, často vytahujú mobil. Ukazujú fotky z vrcholu kopca, spod vody, z tenisového kurtu či dielne, v ktorej je čosi rozrobené. Alebo len snímku prúteného kresla pri pokosenom trávniku. Aj v rukách I. Lacíka sa v reakcii na túto tému zjavil smartfón. A hoci podľa jeho slov rád trávi čas v prírode, nehľadal aplikáciu na pozieranie fotiek. Po chvíli hľadania sa ozvala fujara a známy slovenský chemik ju komentoval úsmevom: „Toto je jedna z vecí, ktorým sa teraz venujem.“ Môžu za to kolegovia a ich dar k päťdesiatke. „Najprv som sa pokúšal naučiť sa hrať sám, potom som si radšej našiel kurz,“ hovorí.

S nedostatkom času si vyrovnal účty tak, že si oddych plánuje. Alebo ho využije: napríklad bicykel sa stal, ak to počasie dovolí, dopravným prostriedkom na cestu do roboty. Pokiaľ ide o budúcnosť chémie v ich rodine, smeje sa, že od nej deti odradil tým, ako sa ich snažil učiť ju. Na otázku, čo je na chémii a polyméroch príťažlivé, má jasnú odpoveď: polymérne materiály sú pre túto dobu zásadné. Hovorí dokonca o súčasnosti ako o polymérnej dobe. Ale na dotaz, či by sa opäť vybral po „tej istej ceste“, odpovedá, že by ju mierne modifikoval. „Som blízko pri ľuďoch, ktorí robia biológiu a medicínu, a ich vedné odbory sa mi zdajú fascinujúce,“ dodáva.

NOMINÁCIA USPOKOJILA

Keď v kategórii publicistika a literatúra preberala Krištáľové krídlo spisovateľka Veronika Šikulová za publikáciu Medzerový plod, tleskala jej v hľadisku aj prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc., z Ústavu svetovej literatúry SAV. Hoci Krištáľové krídlo nezískala, fakt, že bola za knihu *Dominik Tatarka: the Slovak Don Quixote (Freedom and dreams)* nominovaná, považuje za veľké uznanie svojej práce. „Nebola som sklamaná, ale spokojná,“ komentuje ten večer M. Bátorová. „Pre mňa bolo dostatočné to, že kniha z tejto oblasti bola nominovaná,“ hovorí. A dodáva, že je to o to cennejšie, že nominácie boli kvalitné. Jej monografia sa podľa nej takto ocitla v dobrej spoločnosti kvalitných diel a navyše upozornila na význam humanitných vied.

Nominácia ocenila anglické vydanie jej knihy, ktorá v slovenčine vyšla v roku 2012 vo VEDE, vydavateľstve SAV (*Dominik Tatarka, slovenský Don Quijote. Sloboda a sny*) a jej autorka za ňu dostala Cenu Slovenského centra PEN klubu. Ten stál aj za nomináciou M. Bátorovej na Krištáľové krídlo. Anglické vydanie diela vyšlo v spoločnej edícii SAV a nemeckého vydavateľstva Peter Lang – *Series of Slovak Academy of Sciences*.

„Mária Bátorová vo svojich monografiách a štúdiách skúma problematiku tabuizovaných diel slovenskej literatúry dvadsiateho storočia. Upozorňuje na nové, slovenskou literárnou vedou doteraz nepomenované napojenia slovenskej literárnej moderny na kontext tej svetovej, čím vytvára kontaktný most vývozu slovenskej kultúry...“ odznelo pri nominácii. Jeden z členov komisie, spisovateľ a scenárista Jozef Heriban, ocenil spôsob a razanciu, ako autorka „širi našu kultúru do sveta“.

„Transfer našich vedeckých výsledkov do zahraničia je pre nás veľmi dôležitý,“ hovorí táto vedkyňa. Spomína, ako pred niekoľkými rokmi iniciovala v SAV založenie edície *Series of Slovak Academy of Sciences*. „Impulzom bol fakt, že pri pobytoch v zahraničí som nedokázala nájsť na pulkoch kníhkupectiev nič zo Slovenska a už vonkoncom nič z našej vedy,“ hovorí. Našla teda zahraničné vydavateľstvo, ktoré má vlastnú distribúciu, lebo tá je podľa nej dôležitá. Zavolała jeho riaditeľovi a dohodla si s ním stretnutie. Nápad na edíciu ako spoločný projekt so Slovenskou akadémiou vied sa mu zapáčil. No trvalo ďalšie dva roky, kým sa v roku 2000 podarilo spoluprácu dostať do podoby podpísanej zmluvy.

Ako uvádza sama autorka, ocenená kniha opravuje rôzne mýty o Dominikovi Tatarovi (že bol existencialista, zúrivy komunista, karierista, postmoderný autor, kozmopolita...), vysvetľuje jeho politický vývin na historicko-politickom pozadí vývoja v Československu. Je to prvá vedecká monografia o tomto autorovi, ktorý je, ako spomína M. Bátorová, symbolom demokracie, vnútornej slobody s víziou, ako by mala spoločnosť fungovať (*Obec Božia, 1969*). V monografii sú aj dve porovnávacie kapitoly – s Ludvíkom Vaculíkom a Albertom Camusom.

„Kniha je napísaná expresívnym, zainteresovaným jazykom. Autorka je fascinovaná Tatarovým životným príbehom a jeho transpozíciou do literárneho diela. Fascinácia jej však nebráni vidieť negatíva: ideovo protichodné a vnútorne nezlučiteľné veci, publikované takmer naraz. Má pre to aj slovo ospravedlnenia: pokus o záchranu,“ napísal o knihe v recenzii okrem iného literárny historik Vladimír Petrík (*Pravda, 24. mája 2013*).

M. Bátorová je literárna vedkyňa, slavistka, germanistka, spisovateľka aj vysokoškolská pedagogička. Vyštudovala germanistiku a slovakistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského a na Univerzite Martina Luthera v nemeckom Halle. Absolvovala študijné pobyty v Nemecku, Švédsku, Rakúsku. Bola stredoškolskou učiteľkou, pred súčasným pracoviskom pôsobila v Ústave slovenskej literatúry SAV. Zaoberá sa komparatívnym výskumom slovenskej literárnej moderny a jej začlenením do modernej európskej. Venuje sa aj súčasnej nemeckej literatúre a kultúre. Získala množstvo ocenení doma i v zahraničí. Ďalšie jej autorské monografie: *Roky úzkosti a vzopätia; Jozef Čiger-Hronský a moderna: Mýtus a mytológia v literatúre (aj po nemecky vo vydavateľstve Peter Lang); Paradoxy Pavla Straussa; Slovenská literárna moderna v spektre svetovej moderny; Dominik Tatarka, slovenský Don Quijote; Medzi ideálom a ničotou*. Je aj autorkou próz a básnickej zbierky.

V súčasnosti skúma Tatarove diela z obdobia schematizmu.

MÁRIA BÁTOROVÁ

MINISTER V SLOVENSKEJ AKADÉMII VIED

Prezentácia vízie a výskumných programov SAV, ako aj návšteva viacerých ústavov Akadémie boli 21. januára témou návštevného dňa ministra školstva, vedy, výskumu a športu SR Juraja Draxlera v areáli SAV na Dúbravskej ceste v Bratislave.

Obe strany pred médiami prezentovali východiská a ambície posilniť postavenie SAV ako excelentnej národnej neuniverzitnej verejnej výskumnej inštitúcie, ktorá sa sústreďuje na špičkový výskum a pomôže zlepšiť jeho aplikáciu do praxe.

Štát podľa ministra školstva J. Draxlera chce dávať viac peňazí na vedu a výskum, ale nemá prostriedky na plošné rozdeľovanie všetkým, ktorí sa o ne hlásia. „Chceme viac podporovať excelentné pracoviská, zlepšiť prepojenie získavania zdrojov aj zo súkromného sektora a viac využívať záujem zahraničných partnerov o naše vedecké programy a výsledky,“ zdôraznil. Súčasne víta iniciatívu SAV, ktorá v tomto roku otvára projekt medzinárodného hodnotenia, aby zvýšila svoj kredit v spoločnosti aj v zahraničnej konkurencii (viac na inom mieste *Správ SAV*).

Predstavitelia SAV pri tejto príležitosti bližšie predstavili dokument SAV 2020 i program Otvorená akadémia: Výskumné programy SAV pre spoločenské využitie, v ktorom SAV ponúka na spoločenské využitie deväť výskumných programov v rozmanitých oblastiach života spoločnosti.

Minister J. Draxler pri tejto príležitosti navštívil Fyzikálny ústav SAV a Ústav vied o Zemi, zavítal aj na prezentácie výskumných projektov Centra spoločenských a psychologických vied SAV na pôde Ústavu experimentálnej psychológie SAV, ako aj na prezentáciu Neuroimunologického ústavu SAV.

(spn) | Foto: Andrea Veselá

VYMENOVALI RIADITEĽOV

Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied vymenovalo s účinnosťou od 1. februára doc. PhDr. Mateja Ruttkaya, CSc., za riaditeľa Archeologického ústavu SAV a RNDr. Ivicu Hromadovú, CSc., za riaditeľku Parazitologického ústavu SAV.

Matej Ruttkay skončil štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v roku 1983. Po krátkom pôsobení vo Vlastivednom múzeu v Nitre začal v roku 1986 pracovať v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Od roku 1991 vykonával funkciu vedeckého tajomníka, od roku 2002 zástupcu riaditeľa a v roku 2008 sa stal riaditeľom, takže je na tomto poste v treťom funkčnom období. Publikoval osem monografií, respektíve kapitol v rozsahu monografie a temer 300 štúdií, na ktoré je viac ako 1 200 ohlasov. Zároveň je zostavovateľom a spoluautorom 14 zborníkov a kolektívnych monografií. (Viac *Správ SAV* 3/2015, *Základný a/kontra aplikovaný výskum*; 4/2015 *Úspešný príbeh o Cyrilovi a Metodovi a Archeológovia na hudobnom festivale*.)

Foto: Vladimír Šimíček

Ivica Hromadová absolvovala Prírodovedeckú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, odbor všeobecná biológia. V roku 1992 nastúpila na doktorandské štúdium v Parazitologickom ústave SAV. Po obhájení akademickej hodnosti CSc. v roku 1997 začala pracovať v Parazitologickom ústave ako vedecký pracovník, od roku 2000 doteraz ako samostatný vedecký pracovník. Absolvovala niekoľko dlhodobých aj krátkodobých stáží v zahraničí, počas ktorých získala praktické skúsenosti v oblasti molekulárnej biológie. Jej výskum je zameraný na dizajn nových molekulárnych populačno-genetických markerov a ich aplikáciu v diagnostike, molekulárnej taxonómii, populačnej genetike a zisťovaní pôvodu a migračných trás invázných druhov parazitov v globálnom meradle. V roku 2000 jej Predsedníctvo SAV udelilo Cenu SAV za vedecko-výskumnú činnosť v kategórii Mladý vedecký pracovník. Od roku 2012 je predsedníčkou výboru Slovenskej parazitologickej spoločnosti pri SAV.

(wb, čiž) | Foto: Katarína Čizváriková

Štart BMC

Spojenie štyroch ústavov Slovenskej akadémie vied do jednej inštitúcie – Biomedicínskeho centra (BMC) – je od nového roka skutočnosťou. Vzniklo tak najväčšie vedecké pracovisko SAV, v ktorom pracuje zhruba 400 pracovníkov a študentov – doktorandov (*Správ SAV* 6/2015, *Skutočnosťou aj tretí pilotný projekt*). Biomedicínske centrum vzniklo ako príspevková organizácia 1. januára splynutím Ústavu experimentálnej endokrinológie, Ústavu experimentálnej onkológie, Ústavu klinického a translačného výskumu a Virologického ústavu SAV do jednej inštitúcie. Ich vedeckej riaditeľia prezentovali 19. januára ich zameranie a prínos pre spoločné Biomedicínske centrum. „Koncentrujú sa tu špičkové vedecké tímy a verím, že pracovisko bude dosahovať špičkové výkony v európskom výskumnom priestore,“ zdôraznil na slávnostnom otvorení centra predseda SAV Pavol Šajgalík. „Tým, že vedci budú na jednom mieste, skráti sa čas výskumu a liečba sa môže k pacientovi dostať rýchlejšie,“ dodal. Navyše výskum onkologických, kardiovaskulárnych, endokrinných, metabolických a infekčných chorôb bude ešte kvalitatívnejší. Združením ústavov s blízkym zameraním do jedného centra zredukuje náklady na ich chod. Ako uviedla Silvia Pastoreková, poverená vedením Biomedicínskeho centra, „fúzia štyroch ústavov nebola jednoduchá, no výrazne zvyšuje potenciál a kvalitu výskumu, ako aj konkurencioschopnosť centra v medzinárodnom priestore. O to viac, že 21. storočie potvrdzuje spolupôsobenie chorôb na zdravie populácie a ich komplexnejší a efektívnejší výskum v podobe využitia potenciálu štyroch ústavov posilní využitie poznatkov v prospech pacientov aj celej spoločnosti.“

(sč) | Fotografie: Vladimír Šimíček

Stretli sa informatici

Pracovné stretnutie európskeho združenia zástupcov gridových certifikačných inštitúcií a zástupcov poskytovateľov e-infraštruktúr EUGridPMA (The European Policy Management Authority for Grid Authentication in e-Science) sa uskutočnilo koncom januára na pôde Ústavu informatiky SAV. Okrem zástupcov zo Slovenska sa na ňom zúčastnili odborníci z Holandska, Veľkej Británie, Nemecka, Francúzska, Česka, Rakúska a USA. Združenie sa zameriava na podporu budovania dôveryhodného prostredia pre distribuované IT infraštruktúry pre vedu a výskum. Stretnutia sa organizujú pravidelne trikrát do roka v členských krajinách. Prizývaní bývajú zástupcovia amerického a ázijského združenia s rovnakým zameraním. Tieto združenia vytvárajú celosvetové združenie IGTF (International Grid Trust Federation). Cieľom stretnutí je rokovanie o návrhoch a schvaľovaní politík zameraných na poskytovanie identity používateľov a zdrojov pre európske a svetové e-infraštruktúry pre vedu a výskum.

(ui)

Odvzdali budovu

Na Watsonovej ulici v Košiciach pribudla k dvom starším budovám SAV vďaka projektu PROMATECH tretia – Pavilón materiálových vied. Slávnostným prestrihnutím pásky ju odovzdali do prevádzky 14. januára. Celkové výdavky projektu boli 22,2 milióna eur. Zapojili sa doň Slovenská akadémia vied, Ústav materiálového výskumu SAV, Ústav experimentálnej fyziky SAV, Ústav geotechniky SAV, Ústav materiálov a mechaniky strojov SAV, Univerzita P. J. Šafárika a Technická univerzita v Košiciach. Výskumné centrum progresívnych materiálov a technológií pre súčasné a budúce aplikácie – PROMATECH, vybudované na základe podpory Operačného programu Výskum a vývoj, financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja, predstavil v krátkej prezentácii jeho vedúci prof. RNDr. Ján Dusza, DrSc., z Ústavu materiálového výskumu SAV. „Za jeden z najväčších prínosov PROMATECH-u považujem to, že sa nám podarilo integrovať aktivity, štruktúry, objekty, kapacity a vytvoriť tak silný akčný tím, ktorý pracuje na mnohých technológiách pre rôzne odvetvia od automobilového priemyslu až po medicínu,“ povedal.

Katarína Čižmáriková | Foto: Maroš Simon

B. Lichardus v Dvorane slávy

Niekdajšieho predsedu Slovenskej akadémie vied prof. MUDr. Branislava Lichardusa, DrSc., zapísali koncom minulého roku do Dvorany slávy slovenskej medicíny. Prezident Slovenskej lekárskej spoločnosti prof. MUDr. Peter Krišťufek, CSc., pri tejto príležitosti uviedol, že cieľom vzniku projektu a budovania Dvorany slávy je popularizácia popredných osobností slovenskej medicíny, ktoré významnou mierou prispeli k budovaniu slovenskej medicíny, medicínskeho školstva a vzdelávania, k zvyšovaniu odbornej úrovne poskytova-

PROF. MUDR. BRANISLAV LICHARDUS, DRSC., (VPRAVO) PRIJÍMA GRATULÁCIU OD PROF. MUDR. PETRA KRIŠTÚFKA, CSC.

nej zdravotnej starostlivosti u nás, k šíreniu dobrého mena slovenskej medicíny doma a v zahraničí, najmä tých, ktorí sa zaslúžili o vznik a rozvoj Slovenskej lekárskej spoločnosti. B. Lichardus bol v rokoch 1957 až 1994 vedeckým pracovníkom v Ústave experimentálnej endokrinológie SAV. Bol medzinárodne uznávaným odborníkom vo fyziológii a patofyziológii so zameraním na endokrinológiu a nefrológiu. Stal sa predsedom SAV v období boja o zachovanie tejto inštitúcie (1992 až 1995).

(pd) | Foto: archív

V KOŠICIACH LÁKALA ALERGIA AJ RUMENICA TURNIANSKA

V decembri 2009 zorganizoval RNDr. Ján Gálik, CSc., z Neurobiologického ústavu SAV v Košiciach v kaviarni Galerka premiérovú vedeckú kaviareň „Veda na Slovensku – čo nepoznáme, to nepotrebujeme?“. Nakoniec sa po rôznych miestach konania vedecké kaviarne „usadili“ vo výmenníkoch na Brigádnickej ulici a neskôr definitívne na Ulici obrody (ide o kultúrne body na košických sídliskách, ktoré vznikli prestavbou už nepotrebných výmenníkových staníc v rámci projektu Košice 2013 – Európske hlavné mesto kultúry). Do konca februára tohto roku sa uskutočnilo v Košiciach už 45 vedeckých kaviarní.

Vedu popularizovali v drvinej väčšine zamestnanci SAV, príležitostne aj lekári a vysokoškolskí pedagógovia. Rekordy v návštevnosti „trhala“ prednáška astronóma doc. Jána Svoreňa o páde a osude meteoritu Košice, tiež prednášky vedcov z Ústavu experimentálnej fyziky SAV s množstvom experimentov, kde to dymilo, syčalo, levitoval vláčik... „Hojná návštevnosť bola aj na januárovej prednáške doc. MUDr. Norberta Lukána, PhD., z Univerzity P. J. Šafárika, ktorý sa venoval príčinám vzniku alergií a ich liečbe,“ povedal Ján Gálik. „Na február sme skúsili novú oblasť – botaniku. Trochu som sa bál, či to bude zaujímavá téma, ale znalosti profesora Pavla Mártonfiho o osude rumenice turnianskej (orosma tornensis), ktorá sa objavila aj v celosvetovom červenom zozname ohrozených druhov, pritiahli veľa zvedavcov.“ Rastie najmä pod Turnianskym hradom a od roku 1906, keď ju opísal maďarský botanik Sándor Jávorka, sa druh považoval za unikátny celosvetový endemit. V roku 2014 tím košických botanikov, ktorý dlhšie pátral po jej pôvode, dospel k poznaniu, že „naša“ rumenica vytvára spoločnú skupinu s rumenicou sivežou (orosma viridiss) z Rumunska.

Košickí popularizátori sa pred tromi rokmi rozhodli zasvätiť do tajomstiev vedy aj deti vo veku od šesť do 15 rokov a organizujú vedecké brlohy. U školákov dominuje záujem o roboty, ktorým boli venované už tri tieto akcie. Lektor Ing. Ján Bačík z Technickej univerzity v ostatnom februárovom brlohu výrazne presiahol plánovaný dvojhodinový priestor, kým si každý malý návštevník z doslova natrieskaného výmenníka nevyskúšal riadiť dron, humanoidného robota či robotické rameno.

Katarína Čižmáriková | Foto: autorka

PROF. PAVOL MÁRTONFI, PRODEKAN PRÍRODOVEDECKEJ FAKULTY UPJŠ V KOŠICIACH, TAKMER DESAŤROČIE SVOJJE PRAXE VENOVAL VÝSKUMU PŮVODU RUMENICE TURNIANSKEJ. AKO TO S ňOU DOPADLO, PREZRADIL NA FEBRUÁROVEJ VEDECKEJ KAVIARNI.

OCENILI VEDCOV

Čestnú plaketu SAV za zásluhy v biologických vedách odovzdal podpredseda SAV pre druhé oddelenie vied prof. RNDr. Karol Marhold, CSc., dvom vedcom z Botanického ústavu SAV – RNDr. Márii Zaliberovej, CSc., a RNDr. Pavlovi Lizoňovi, CSc. Medailu za podporu vedy si prevzal Ing. Štefan Zórad, CSc., z Ústavu experimentálnej endokrinológie SAV.

Pri tejto príležitosti členka Predsedníctva SAV prof. PharmDr. Daniela Ježová, DrSc., ocenila ich vedecký prínos, medzinárodnú reputáciu a celoživotné zaujatie pre svoje vedecké disciplíny.

M. Zaliberová sa okrem iného zaslúžila o prehĺbenie poznania v oblasti synantropnej vegetácie Slovenska. Okrem vedeckej činnosti venuje svoje úsilie aj pedagogickej činnosti na Prírodovedeckej fakulte UK a na Trnavskej univerzite.

P. Lizoň je popredný slovenský mykológ, venuje sa taxonomickému, nomenklatórickému, chorologickému a ekologickému výskumu húb vo svete a na Slovensku, ako aj ochrane húb v SR. Rozsiahle je jeho vedecké publikačné dielo a aktivity v medzinárodných a domácich vedeckých spoločnostiach.

Š. Zórad sa špecializuje na biologicky aktívne peptidy, resp. peptidové hormóny, na skúmanie ich účinkov na reguláciu metabolizmu a tiež na vývoj analógov inzulínu, využívaných v súčasnej klinickej praxi. Jeho vedecký záber je interdisciplinárny, je členom excelentného tímu SAV, ktorý sa zameriava na výskum neuroendokrinných a metabolických korelátov pri strese a depresii.

(sub) | Foto: Vladimír Šimčíček

OCENENÍ VEDCI (ZĽAVA) ING. ŠTEFAN ZÓRAD, CSC., RNDR. MÁRIA ZALIBEROVÁ, CSC., A RNDR. PAVOL LIZOŇ, CSC.

Stoličná-Mikolajová, Rastislava
Socializmus na tanieri. Možnosti a praktiky stravovania obyvateľov Slovenska v rokoch 1948 – 1989

Viaz., formát 150 x 210 mm, 160 s., ilustrované

Človek potrebuje jesť každodenne a v každej dobe. Konzumované potraviny a spôsoby stravovania ľudí sú preto dobrým indikátorom procesov a zmien v sociálnych spoločnostiach. Kniha etnologičky Rastislavy Stoličnej-Mikolajovej prezentuje najvýraznejšie zmeny, ktoré nastali v oblasti výživy a stravovacích modelov ľudí počas epochy budovania socializmu na Slovensku. Objasňuje kontexty ingerencií štátnej komunistckej ideológie, ktoré spôsobili zásadnú ruptúru v produkčno-zásobovateľských princípoch v stravovaní obyvateľstva. Z novej politickej a hospodárskej situácie vyplynula aj nová koncepcia výživy socialistickeho človeka, ktorá sa inšpirovala najmä sovietskym modelom a bola aplikovaná v stravovaní ľudí v masovom meradle počas celého obdobia socializmu. Hospodárske, spoločenské a politické udalosti zasahujúce slovenské spoločenstvo sa menili u ľudí na veľmi konkrétne, osobné reflexie týchto zmien. Prejavilo sa to v postupných zmenách foriem stravovania v rodinách aj mimo nich i v skladbe produkovaných a konzumovaných potravín, čo viedlo k významnej premene výživových modelov obyvateľov Slovenska.

Vozár, Jozef a kol.
Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov

Viaz., formát 170 x 240 mm, 224 s.

Pri príležitosti 25. výročia nežnej revolúcie usporiadal Ústav štátu a práva SAV medzinárodnú konferenciu *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Ochrana slobody prejavu, stanovenie jej hraníc a trendy vývoja v jednotlivých krajinách boli len časťou z tém, o ktorých sa na nej diskutovalo. Pozvanie prijali poprední odborníci z domova a zo zahraničia vrátane súčasných, ako aj bývalých sudcov, ktorí poukázali na rozhodovacie prax najmä ústavných súdov v oblasti slobody prejavu. Výstupom z konferencie je monografia, v ktorej sa autori zaoberajú filozofickými, historickými, ale najmä právnymi aspektmi slobody prejavu. V podobe analýzy najrelevantnejších rozhodnutí poukazujú na vývoj rozhodovacej praxe súdov nielen postsocialistických krajín ako Maďarsko, Slovensko, Česko, ale najmä zabehnutých demokracií, ako sú Spojené štáty americké, Nemecko a Francúzsko. Osobitne je venovaná pozornosť judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva v prostredí internetu. V závere monografie je opísaná osobná skúsenosť jedného z autorov s uplatňovaním slobody prejavu v Číne.

Mikulová, Marcela
Tri spisovateľky (Šoltésová, Vansová, Timrava)

Viaz., 170 x 240 mm, 322 s., ilustrované

Cieľom knihy nie je zmapovať emancipačné aktivity slovenských spisovateľiek (všetky aktivity našich troch spisovateľiek sa však v istom zmysle slova ako emancipačné javia), ale predstaviť Šoltésovú, Vansovú a Timravu v kontexte kultúrno-umeleckého diania na Slovensku, ako aj v navzájom sa umocňujúcich aktivitách. Spoločným menovateľom úsilia týchto troch priateľiek je ich pôsobenie na poli literatúry, hoci u každej špecifické; nahliadnutie do ich súkromia prostredníctvom ukážok vzájomnej korešpondencie a fotodokumentácie dokazuje, ako úzko boli prepojené ich životy v súkromnom i verejnom živote. Podstatný je však efekt tohto epištolárneho prepojenia – a to dôležitosť priateľskej a kolegiálnej terapie spolu s nepochopením a prekážkami. Talent, schopnosti a vklad každej z troch spisovateľiek do slovenskej kultúry neboli v tom čase a v kontexte dominancie „mužského písania“ docenené tak, ako by si zaslúžili. Táto kniha spláca aspoň čiastočne to, čo sme zostali dlžní týmto neobyčajným osobnostiam.

